

# ፅግያት መንነት ተጋሩን ትግራይን

ካብ ሰዩም አባይ 05-13-21

ፅግያት መንነት ተጋሩን ትግራይን ኣብ መጀመርታታት 19 ክፍለዘመን እዩ ጀመሩ። መዋእሉ ዘመነ መሳፍንቲ ይብሃል። ዘመነ መሳፍንቲ ዝተበሃለ መዋእለ ሃገርና ካብ 1769-1855 ዓ.ም. /ዓ.ም.ፈረንጂ/ ዘሎ ጊዜ እዩ። ካብ ግዜ ራእሲ ሚካኤል ስሑል ጀመሩ ክሳብ ዘበን ደገዝማቲ ውቤ ሃይለማርያም ይዘለቑ።

እዚ መዋእል መሳፍንቲ ኣምሓራ / ጎንደር፣ጎጃም/፣ መሳፍንቲ የጁ ኦሮሞ /ወሎ/፣ ትግራይን ኣገውን ኣብ ፖለቲካ መንግስቲ ኣቢሲንያ ዝናሓንሑ እዩ ነይሩ።

ገለገለ እዋን መሳፍንቲ ትግራይን ኣገውን፣ ጎጃምን ጎንደርን ጥምረትን ሻራውነትን እንተርእዩ ካልእ ግዜ ድማ ገሊኡም ምስ ናይ የጁ ኦሮሞ ገሊኡም ምስ ኣገው ወዘተ እናተማሓዘዩ ይጠላለሙ። ጥምረትን ጥልመትን መለለይ ባህሪያት ናይቲ መዋእል ዳርጋ እዩ ነይሩ ክብሃል ይከኣል።

ኣብዙ ጥምረትን ጥልመትን ዝነበሮ ዘበን ማለት'ውን ኣብ መጀመርታት ዓሰርተተሽዓተ ክፍለዘመን መንነት ተጋሩ ክፃገ ጀመሩ። ፅግያት መንነት ተጋሩን ትግራይን ብዘበን ደጊያት ስባጋድስ ወልዱ እዩ ተጀመሩ። ስባጋድስ መን እዩ? ከመይ ኢሉ እዩ ኣውራ ትግራይ ኮይኑ? ሓድነት ተጋሩ ፅግያት ክጅምርን ክፍጠርን እንታይ ዓይነት ምንቅስቃስ እዩ ጌሩ? ካብቶም ቅድሚኡ ዝነበሩ መሳፍንቲ ብምንታይ ይፍለ? ወዘተ ዝበሉ ምርኣዮም ጠቓሚ ይኸውን።

ስባጋድስ ኣብ 18<sup>ተ</sup> ክፍለ ዘመን ዝተፈጥረ ትግራዊይ እዩ ነይሩ። ኣብኡ ሹም ዓጋመ ወልዱ ካብቶም ኣውራታት መሳፍንቲ ዓጋመ ሓደ እዮም ነይሮም። ሹም ዓጋመ ወልዱ ሓደ ሚኢቲ ዝኾና ኣንሸቲ ኔረንኡም። ኣርባዓ ዝኾኑ ቆልዑ'ውን ኣለውም ተባሂሉ ይግመት። እቶም ደቂ ኣሚን ግና ውሑዳት እዮም። ደቂ ተባዕትዩ ኣርባዕተ እንትኾኑ ዝተረፉ ደቂ ኣንስትዮ እዮን ኔረን።

ሹም ዓጋመ ወልዱ ብ1802 ዓ.ም.ፈረንጂ እንትሞቱ ግዝኣቶም ንርባዕቲኡም ደቆም ማዕረ ክምቀል ተናዚዞም ነይሮም ይብሃል። ገለገለ ዓባይቲ ዓዲ ድማ ግዝኣቶም ንቲ ዓባይ ወደም ጻዕዱ ንክኾን እዮም ተናዚዞም ይብሉ። ገሊኡም ድማ ንሶም ዋላ ንጻዕዱ እንትብሉ ካብ ህዝቢ መን ይወርሰኒ እንትብሉ ስባጋድስ ስለዝተብሃሉ ኣጋሞቶም ኣብሰንፍላል ኣትዮም ነይሮም ይብሃል። ብዝኾነ መንእሰይ ስባጋድስ እቲ ናይ ኣብኡ ኑዛዘ ይፈልጥ ነይሩ። ኮይኑ ግና ኣብቲ መዋእል ገዛኢ ትግራይ ዝነበሩ ራእሲ ወልደስላሴ ድሕሪ ሞት ሹም ዓጋመ ወልዱ ናይ ዓጋመ ዝግበዩ ግዝኣት ንዓቢይ ሓው ስባጋድስ ንጻዕዱ ይፀድቅሉ። ስባጋድስ ኣይተውሓጠሉን። ብስርኡ ሰብእነቱ የመስክር። ኣንፃር ራእሲ ወልደስላሴ ምንቅስቃስ ይጅምር። ሙሉእ ዓጋመ ኣብ ኢዱ የእትው። ዓድዋ፣ሸረ፣ኣከለጉዛይውን ይኸተልዎ። ራእሲ ወልደስላሴ "እዛ ሸንብራ እንተሓዲራ ኣይትቐርጠምን" ብምባል ሰራዊቶም ኣኸቲቶም ይዘምትሉ። ስባጋድስ ወዲ ኣብዚ ኣተው እንተዘይተበሃለ ደሃዩ የጥፍእ። ሰራዊቱ ሓዙ ናብ መጸገሚ ኣፃድፋት ዘለዎ ናብ ገዳም ጉንዳጉንዲ ይዕርድ። ጀግንነቱን ስርኡን ዝተረድኡ ራእሲ ወልደስላሴ ግዝኣት ኣብኡ የፀንዑሉ። ዕርቂውን ይፍፀም። ስባጋድስ ደጋዝማቲ ቀሚስ ይወሃቦ። ኣብ ትሕቲ ራእሲ ወልደስላሴ ኮይኑ'ውን ይቕፅል። ካብ 1810 ዓ.ፈ ጀመሩ ደጋዝማቲ ስባጋድስ ናይ ሙሉእ ዓጋመ ገዛእነቱኣፍልጦ ተውሃቦ። ዓመት ኣብዘይመልኦ ጊዜ ሸሙ ካብ ዓጋመ ወፃኢ ኣብ ዓድዋ ፣ሸረ፣ሓማሴን ስሙይ ኮነ።

ብ1816 ራእሲ ወልደስላሴ ሞይቶም። ድሕሪ ሞት እቶም ራእሲ መሳፍንቲ ትግራይ ነኒባዕሎም ክበላልዑ ጀመሩ። ስባጋድስውን ካብቶም ተናሓናሕቲ ሓዲኡ ነበረ። ድሕሪ ብዙሕ ንሕንሕን ደም ምፍሳስን ደጋዝማቲ ስባጋድስ ሰዓራይ ኮይኑ መሰስ በለ። ካብ 1822-31 ዓ.ም.ፈ ኣውራ ትግራይን ተጋሩን ኮይኑ ቀፀለ። መንነት ተጋሩን ትግራይን ድማ ፅግያቱ ክጅምር ዓባይቲ ስጉምቲታት ንፈለማ ጊዜ ወሰደ። ቅድሚ ትልምታት ምውፅኡን ምትግባሩን ግና ትግራይ እንታይ ትመስል ከምዝነበረት ምርኣይ ኣገዳሲ እዩ።

ብሰንኪ ንሕንሕ መሳፍንቲ ቀፃልነት ዝነበሮ ሰላምን ርግኣትን ኣይነበረን። ጥሪት ተጋሩ ኣደዳ ሰራዊት መሳፍንቲ እናኾነ እዩ ፀኒሑ። ሰራዊት ትግራይ ካብ ትግራይ ወፃኢ ብተደጋጋሚ ናብ ጎጃም፣ ጎንደር፣ወሎን ወዘተ ይወፍር ስለዝነበረ ብዙሓት መናእሰያት ግዳያት ሞት ኮይኖም እዮም።

ስድራታት ብዘይ ሰብኣይ ተራፊን እየን። መፍረያይ ዝበሃል መንእሰይ ናብ ኩናት ይወፍር ስለዝነበረ ማእቶት ስድራ እናተዳኸመ ከምዝመፀ ይፍለጥ። ብዘበን ራእሲ ወልደስላሴ ጥራሕ ልዕሊ ኣርባዓ ዝኾኑ ናይ ኩናት ወፍራታት ኣብ ውሽጢ ትግራይን ካብ ትግራይ ወፃኢን ተኸይዶም እዮም።

ስባጋድስ ነዚ ብተግባር እናረኣየ እዩ ዓብዩ። ምቁስሳል ዝተፈላለዩ ከባቢታት ትግራይ፣ ምብዳም ስድራታት፣ ምንቁልቋል ኢኮኖሚ ትግራይ ኮታስኩሉ ዓይነት ሃሰያ ኩናት መዓዝ ኮን እዩ ዘብቕዕዝበልህልኹን ኒሕን ሒዙ እዩ ዓብዩ። ካልእ ተጋሩምስ ጎረባብትና ዝነበረና ዝምድናን ምትፍናን'ውን መልክዕ ክሕዝ ይምነ ነፍሩ። ምስ ኢሮብ፣ ዓፋር፣አገው፣ትግራይ፣ኩናማ ዝነበረ ዝምድና ክጠናኸር ልዑል ድልዩት እናማዕበለን እናበሃገንመጊኡ እዩ። ምስዚ ብዝተዛመደ መንገዲ ሃይማኖት ክርስትና መልክዕ ክሕዝን ብሕገ ኦግዚኦብሄር ጥራሕ ክንእዘዝን ኣቕሽትን እቶም ካብ ግብፂ ዝመፁ ጳጳስ'ውን /ኣቡን/ ኣካይዳእምን ትምህርተ ሃይማኖቶምን ንፁር ክኸውን ይምነ ነይሩ።

ደጊያት ስባጋድስ ኣብ ናይ ውሽጢ ዓዲ ይኹን ናይ ወፃኢ ንግዲ ዝርኣ ዝነበረ ሽግር ብፍላይ ድማ ኣፍደገ ባሕሪ ዘይምህላው ኣደዳ ውልቀ ኸተርቲን ጎተት ባሕሪን ይገብር ምንባሩ ዝያዳ ይሕሰቦ ነበረ።

ብኣውርኡ ድማ ንምንታይ እዩ ትግራዊ ብመሳፍንቲ የጁ ኦሮሞን ብመሳፍንቲ ኣምሓራን ዝጥመትን ዝውረርን ዘሎ? ንምንታይ ኸ እዩ ኣብ ጎንደርን ጎጃምን ፀገም ብዝገጠመ ቁፅሪ እሪ ሰፍሪ ዘይብሎ ትግራዊ ማእቶትን ስድርኡን ገዲፉ ናብ ኹናት ብተደጋጋሚ ዝወፍር ዝብል ድቃስ ከሊኢዎ እዩ ዓብዩ - ስባጋድስ!

ስባጋድስ ልዕሊ ኩሉ ሰላማ ሕልው ዝኾነት፣ ብፀላእቲ ትፍራሕ ትግራይ፣ኹናት ብርሕቕ ዘትርፍ ውዳብ፣ ምዕብልቲን ርህውትን ዓዲ ንምፍጣር ብውነ ተንቐሳቕሱ እዩ።

ኣብ ማሕበራዊ መዳይ ዝወሰደ ስጉምቲ እንትንርኢ ኣዘዩ ዝተሓሰበሉን መደነቂን ክብሃል ዝኸእል እዩ። ብርክት ዝበላ ኣሕዋቱ ነቶም ብዘይረብሕ ንሕንሕን ኩናትን ዝተቋሰሉ ከባቢታት ምእንተ ሰላምን ሰናያን ተጋሩ ኢሉ ኣዋሲቡዎን እዩ። ብመሰረት'ዚ ድማ ወይዘሮ ሰንበቱ ናብ ዓይባ ከባቢ ሓውዜንን ክልተውላዕሎን ተዋሲበን። ወ/ሮ ፀበላ ናብ ሓራማት ተዋሲበን ብኡ ኣቢለን መሣፍንቲ ሓራማትን ህዝብ'ቲ ከባቢን ከሃድእ ኣግቢረን። ወ/ሮ ፀበላ ናብ ዓዲዖር እንትኸዳ ወ/ሮ ታቦቱ ወልዱ ድማ ናብ እንደርታ ፈለግ ዳዕሮ ናብ እንዳ ራእሲ ወ/ሰላሰን ደጊያት ደቡብ ወይም ዝኾኑ ደጊያት ድምፁ / በዓል ጋዳ እንደርታ/ ክዋሰባ ተገሩ። ራእሲ ኣርኣዩ ድምፁን ሰላስ ኣዲኦም ንሃፀይ ዩውሃንስ ራብዓይ ድማ ክውሉዱ ክእሎም። ወ/ሮ ሓዳሩ ድማ ናብ መሣፍንቲ ኣጉውዲ ክዋሰባ ስለዝተገበረ ኣቡኡ ዝነበሩ ንሕንሕ ንክሃድኡ ዓቢይ ተራ ተፃዊተን።

ኣሕዋት ደጊያት ስባጋድስን ደቂሓውን ድማ ኮነ ተባሂሉ ካብ ወልቃይት እስካብራያን ሓማሴን ተዋሲበም እዮም። ባዕሎም ደገዝማቲ ስባጋድስ ዓሰርተ ሓሙሽተ ዝኾኑ ቆልዑ እዮም ወሊዶም። ወዳትን ጓላትን። ደገዝማቲ ሓጎስ፣ዳገዝማቲ ካሕሳይ፣ ዳገዝማቲ ወ/ሚካኤል፣ዳገዝማቲ ጓንጉል፣ ሹም ዓጋመ ኣረጋዊ፣ ሹም ዓጋመ ስብሓት፣ ዳገዝማቲ ባርያጋብር፣ ዳገዝማቲ ወ/ሰላሴ፣ ዳገዝማቲ ፈንታ፣ ወይዘሮ ውባ፣ ወ/ሮ ብርጭቆ፣ ወ/ሮ ግብፂት፣ ወ/ሮ ብሩር፣ ወ/ሮ ፅላት ወዘተ። ዳገዝማቲ ስባጋድስ ንዘም ኩሎም ቆልዑ ዝወለድዎም ኮነ ኢሎም ፖለቲካዊን ማሕበራዊ ምትእስሳር ተጋሩን ጎረባብትናን ንክህሉ ኢሎም እዮም።

ከምዚ ዝበለ ምእንተ ሓድነትን ሰላምን ተጋሩ ተባሂሉ ዝተገበረ መውሰብን ምትእስሳርን ድማ ኣብ ትግራይ ሩኡይ ለውጢ ኣምጺኡ እዩ። ኣብ ትግራይ ሰላም፣ ሕውነትን ፖለቲካዊ ሓድነትን ክፅገ ናይ ባዕሉ ኣዎንታዊ ተራ ተፃዊቱ እዩ።

ደጊያት ስባጋድስ ኣብ ትግራይን ኤርትራ(መረብ ምላሽ) ዘለው ተጋሩ ኣዘዩም ክቀራረቡ ኮነ ኢሎም ተንቐሳቕሶም እዮም። ኢሮብ፣ኩናማ ምስ ተጋሩ ዘለዎም ብሄራዊ መንነታዊ ምቕርራብ ዝያዳ ክሕይል ጌሮም እዮም። ተጋሩን ኢሮብን ሓደ ሓረግ እዩ ዘለና እናበሉ ካብ ክልቲኡ ምውላዶም ተጋሩን ኢሮብን ዝያዳ ንክተኣሳሰሩ ኣቦታቶም ዝጀመርዎ ምንቕስቓስ ቀጺሎምሉ እዮም። ንብሄረሰብ ኩናማውን ምስ ተጋሩ ዝያዳ ክቀራረቡን ከም ኣሕዋት ክረኣእዩን ንደጊያት ወዳጅ ገዛኢ ሽረ ዝነበሩ ጥበቕ መምርሒ ይህብዎም ነይሮም።

ቀጺሎም ናብ ሓሳብን መደብ ዳጊያት ስባጋድስ ዘኣተው ህዝብታት ዓፋርን ኣገውን እዮም። ስባጋድስ ኣብ ጊዜ ሽፍትነቱ ይኹን ብወለዱ እናሰምዎ ዝመፀ ነገር እንተሃለው ህዝቢ ዓፋር ምስ ህዝቢ ትግራይ ጥበቕ ምትእስሳር ዘለዎን ዓፋር ብዘይካ ትግራይ፣ ትግራይ ብዘይካ ዓፋር ዘይነበሩ ምኳናምን ኣብ ሕማቕን ፅቡቕን ተጋሩ ዓፋር ከምዘይጠፍኡን ኣብ ሕማቕን ፅቡቕን ዓፋር ድማ ተጋሩ ኩሉ ጊዜ ከምዘለውን ብምግንዛብ ሓልሓሊፉ ኣብ እዋን ናይ ጋዝ ዘመተታት ዝርኣየሉ ምቁስሳላት

ብሽምግልናን ብመውሰቦ ክፍትሑ ጌሩ እዩ። ሕልፍ ሓሊፉ ድማ ራእሲ ወልደስላሴ ዝጀመርዎ ናይ ባሕሪ በሪ ምኽፋት ትልሚ ስባጋድስውን ቀጊሉሉ እዩ። ምስ ዓፋራትን ምስ ናይ ባፅ ነይብ መውሰቦ ጌሩ እዩ። ሰላማዊ ናይ ኣርህ ሃይማኖት /መንግድን/ ናይ ባሕሪ በሪ መንግድን ክውን ጌሩ'ዩ። ብመሰረት'ዚ ድማ ክባር ዝነበረ ሃልኪታት ብርካሽ ካብ ወፃኢ ናብ ውሽጢ ዓዲ ክኣቱ ኣዎንታዊ ተራ ተፃዊቱ እዩ።

ምስ ህዝቢ ኣገው ዝነበረ ዝምድና'ውን የዐሪዩ ገምጊምዎ እዩ። ኣገው ኩሉ ጊዜ ንተጋሩ ኣሕሊፎም ኣይህቡን። ዕዳገኣም ይኹን መውሰቦኦም ምስ ተጋሩ እዩ። ተመሳሳሊ ባህሊ'ውን ኣለና ይብል - ስባጋድስ። ስለዚ ብገለገለ መሳፍንቲ ቅድም ኢሎም ተፈጠሮም ዝነበሩ ምቁስሳል ቀልጢፎ ብሽምግልና ክፍትሑን ብመውሰቦ ድማ እቲ ተፈጠሩ ዝነበረ ጎንፂ ክነቅፅ ተጌሩ እዩ። ካብ ስድራ ስባጋድስ ናብ ኣገው ካብ ኣገው ድማ ናብ ትግራይ ሰፊሕ መውሰቦ ተፈጠሩ።

ደጊዖት ስባጋድስ ቅድም ክብል ናብ ራእሲ ወ/ስላሴ ዝመፁ ልኡኻት ብሪታንያ ከም በዓል ሄነሪሳልት፣ ናትናኤል ፒርስን ኮፈን ዝመሳሰሉ ወፃኢ ተገኝታት ኣቐዲሙ ይፈልጥም ስለዝነበሩን ፅቡቕ ምሕዝነትን ሕውነትን ፈጠሮም ስለዝፀንሑን ድሕሪ ሞት ራእሲ'ውን እንተኾነ በዚኣም ኣቢሉ ምስ መንግስቲ ብሪታንያ ሕውነትን ምሕዝነትን ብዲፕሎማሲያዊ መንገዲ ፈጠሩ እዩ። ወታሃደራዊ ሓይሉ ንምዕባይውን ደገፋት ረኺቡ።

እዞም ልዕል ክብል ተጠቐሶም ዘለው ስጉምቲታት ዝወሰደ ደገዝማቲ ስባጋድስ ወልዱ ሓድነት ትግራይን መንገትን ተጋሩን ንፈለማ እዋን ክፃገ ጌይሩ እዩ። ብኩሉ ኸባቢ ዶባት ትግራይ ንፁር ክኾን ኣኽኢሉ። ካብ ቀይሕ ባሕሪ ክሳብ ኣልውሃ ምላሽ ብዘበኑ ክኸበር ጌሩ።

ናይ ማሕበራዊ፣ ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊ ምንቅስቃስ ክህሉ እንተኾይኑ ሰላም እንተሃልዩ እዩ። ሰላም ተጋሩን ትግራይን ዝረጋገፀ ድማ ከምቶም ቀዳሞት መሳፍንቲ ትግራይ ኳሕ ብዝበለት ቁፅሪ ሰራዊት ኣሉዝካ ብምኽድ ኩናት ስዲርካ ብምምፃእ ዘይኮነስ ውሑድ፣ ምሩፅ ምሉእ ዘበናዊ ዕጥቂ ዘለዎ ሰራዊት ብምህናፅ ኩናት ብርሑቕ ክተርፍ ብምግባርን ደፊሩ ዝመፅእ እንተልዩ ድማ ኣብ ሓፂር ጊዜን ብንኡስ ኪሳራን ክኸርተም ብምግባር'ዩ ዝብል እምነት ሓዙ ሰራዊት ትግራይ ሃኒፁ። የጁ ኦሮሞ ካብ ወልድያ ከይሓልፉን ናብ ትግራይ ከይስፉሕፍሑ ኣልውሃ ዶባ ትግራይን ተጋሩን ኮይኑ ክኸበር ጌሩ እዩ።

ደጊዖት ስባጋድስ ወልዱ ናይ የጁ ኦሮሞ ምንቅስቃሳት የተሓሳስቦ ስለዝነበረ ምስ ክርስትያን እዮም ዝበሎም መሳፍንቲ ጎጃም / ደጃት ጎሹ ዘውዴ / ላሲታ / ዋግሹም ክንፉ/፣ ሰሜን /ደጃት ውቤ/ ሰላማዊ ምሕዝነትን ሽርክናን ፈጠሩ ከምዝነበረ ብታሪኽ ይፍለጥ። እቲ ሽርክነት ድማ ነቶም ብእምነቶም /ዝኸተልዎ ሃይማኖት/ ዘሓምዮም ኣይ ኣሰላም ኣይ ክርስቲያን ዝኾነ መሳፍንቲ የጁ ኦሮሞ በዓል ራእሲ ማርዬ ጉጉሳ ነበሩ። መሳፍንቲ የጁ ኦሮሞ ኣብ ቤተመንግስቲ ጎንደር ይኹን እቲ ህዝቦም ድማ ኣልውሃ ሓሊፉ ናብ ትግራይ ከባቢ ዝገበሮ ዝነበረ ውጥም ቅልቅል ብጥንቃቄ ንኸራኢዎ ኣገዲድዎም እዩ።ንምንታይ እባዩ ኣልውሃ ዝብል ሸም ምስ ትግራይ ዝንተኣለም ክተኣሳስብ ክኢሉ? ራስ ዓሊ ድሕሪ መት ራእሲ ሚካኤል ስሑል ገባሪ ሓዳጊ እዮም ነይሮም። ንሶም ካብ የጁ ኦሮሞ (ወሎ) እዮም። ናይ የጁ ኦሮሞ መንግስቲ ከመይ ኢሉ እዩ መጸኢ? ኣመጸጽኡ ከምዝሰዕብ እዩ። ኣባ ሴሩ ጓንጉል ናይ የጁ ኦሮሞ ጎይታን መራሒ ዓሌትን እዮም ነይሮም። ብዘበን ሃጻይ ፋሲል ግኑን ዝነበሩ ራእሲ ፋሪስ ዝባሃሉ ስላሞታይ (እንደርታ) ገለቡ ንዝተባሃለት ጓሎምይዎሱብዎም። ካ ኣባ ሴሩ ጓንጉልን ካብ ገለቡን ድማ ራእሲ ዓሊ ይወለድ። ብትወልዲ ተጋሩ ኣቢሉ ድማ ናብ ቤተመንግስቲ ኣቢስንያ ተመጣጠሪ ግኑን እዉን ኮነ ብሓደ ገፅ ዓሌት ኦሮሞ ብሓደ ገፅ ዓዲ እንኡ ትግራይ ብምጂኑ ብራያ ኣቢሉ ንዓልየቱ ዝኾኑ ኦሮሞ ክስፋሕፍሑ ዕድል ክህቦም ጀመረ። ራእሲ ወልደስላሴ ግን ንተግባር ራእሲ ዓሊ ኣይፋሉን በልዎ። የጁ ኦሮሞ ናብ ገፅ ትግራይ ከይጋፋሕ ቆቓሕ ኮይኖም ፀንሖም። ሰራዊቶም ደጋጊምም ናብ ገፅ ወልድያ ልኡኹ። መወዳእታኡ ኣብታ ሩባ ምስበፀሑ ሰራዊት ዓሊ ኣለዉዶ በሉ።ፈረሰኛ(ጦፊኛ) ናብቲ ቕድሚት ዘሎ ሰራዊት ኣዛዚከይዱ ኣብዚ ከባቢ ዓሌት ራእሲ ዓሊ ኣለዉ ይብሎ። ስገር ሩባ በዓል ዓሊ (ራእሲ ዓሊ) ኣለዉዎ። ካብቲ ሩባ ንገፅ ትግራይ ግና ተጋሩ እዮም ዓሌት ራእሲ ዓሊ (ኦሮሞ) የለዉን። ስገር ሩባ ዓሊ ኣለዎ። ኢሉ ምልእኹት ሰደደ። ራእሲ ወልደስላሴ ድማ ዓሊ እንተለዉዎ ኣይ ናይ ተገሩን ናይተጋሩ ካብታ ሩባ ስግር እያ ተመለሱ። ኢሎም ንሰራዊቶም ኣዘዙ። ካብታ ጊዜ ጀሚሩ "ዓሊ ኣለዎ" ዝብል ኣሊ ዉሃ (ኣላዉሃ) ናብዝብል እናተቐየረ መጻኡ። ደገዝማት ስባጋድስውን ናይ ኣሰላምን ናይ ኦሮሞን ምስፍሕፋሕን ምቁፅፃር ሰራዊቱ ናይ መወዳእታ ዕርዶም ዝነበረ ኣሊ ኣለዎ (ኣላዉሃ) እዩ ነይሩ።

ደጊዖት ስባጋድስ ካብ 1822-31 ዓ.ም.ፈ እዞም ልዕል ክንብል ዝገለፅናዮም ስጉምቲታት ብምውሳዱ ተጋሩ መንነቶም ንኸላልዩ ኣኸኢሎም እዩ። ካብ ኣልውሃ ክሳብ ወልቃይት፣ ካብ ሓማሴን ክሳብ ሰሜን ከምሓደ ህዝቢ ሓድነቶም ኣጠንኪሮም ኣንፃር ከብብቶምን ተናሓናሕቶምን ብሓደ ጠጠው ክብሉ ኪኢሎም።

ኣብዚ ዘበን እዚ ትግራይ ተነፃፃሪ ሰላም ነይሩዎ። ተጋሩን ሰራዊት ትግራይን ዘበናዊ ዕጥቂ ስለዝነበሮ ብርሑቅ ክፍራሕ ክኢሉ እዩ። ካብ ኦሮሞ ይኹን ካብ ኣምሓራ ናብ ትግራይ ዝመፀ ናይ መሳፍንቲ ሓይሊ ዳርጋ ኣይነበረን። ተጋሩ ተረጋጊኡም መሬቶም ክሓርሱን ፍርያቶም ክጥቀሙን ክኢሎም እዮም።

ሳላ ደገዝማት ስባጋድስ ፃዕሪ ምዕዋዕን ካልኣት ወሰና ወሰን ባሕሪታትን ስለዝተኸፈቱን ቃፍላይ ንግዲ ሰላም ኮይኑ ምንቅስቓስ ስለዝተገበረ ዓፋር'ውን ዘሓሸ ተጠቀምቲ ኮይኖም እዮም። መንግስቲ ብሪታንያ'ውን እንደገና ንስባጋድስን ንተጋሩን ከኹብር ጀመሩ። ምስ ሓያልን መተኣማመኒ መስፍን ሸርክናን ምሕዝነትን ብምፍጣርም ሕጉሳት ነይሮም። ዲፕሎማሲያዊ ጥበብ ስባጋድስ ንተጋሩ ዘኩረዐን ዓለም ዘስደመመን እዩ ነይሩ። ኣብቲ ጊዜ ሰላም፣ ኣኸዛን ፅጋብን መግለፂ ትግራይ እዩ ነይሩ። እኸለማይ ፍሰስ ተፋሰስ ኮይኑ ዳርጋ ድኻ ዝብሃል ሰብ ኣይነበረን።

ፍትሒ ስባጋድስ ንፁርን ፍትሓዊን ነይሩ። በቢደረጃኡ ህዝቢ ዘሳተፈ ጭቃሹማትን ኣባረባትን ዳርጋ ቡሓር ፍትሒ ዝህቡሉ ጊዜ ብምኳኑ ፅቡቕ ዘበን ነበረ። ሓልሓሊፉ ኣቕሸትን እቶም ካብ ግብፂ ዝተልእኹ ኣቡንን / ጳጳስ/ ካብ ሃይማኖታዊ ኣገልግሎት ብዘተቅርቡ ይቅቡሉ ስለዝነበሩ እዚ ከይዲ ክተርፍ ኣበርቲዑ ተቐሊሱ። ክሳብ ናብ ግብፂ ጳጳስ ትርር ዝበለ ደብዳቤ ፅሑፉ ነይሩ። እዚ ከምዚ እናሃለወ ግና ኣብ 1820<sup>ታ</sup> ከባቢ ኣብ ሰሜን ዕጉምጉማት ክርኣዩ ጀመሩ። ነዚ ሸግር እዚ ንምፍታሕ ስባጋድስ ባዕሉ ናብ ሰሜን ዘመተ ንደገዝማቲ ውቤ ሃይለማርያም ድማ ብውግእ ቀፅሮ። ኣብ እምባ ሃይ እምባታትን ታዛን ከምዘይነበረ ገበሮ። ኣካያይዳ ውቤ ስለዘይጠዓም ድማ እቲ ግዝኣት ሰሜን ካብኡ ኣግዲፉ ንዓቢይ ሓው ደጊያት መርሶ ሃይለማርያም ገበሮ ። ግን ድማ ብዘተቅርቡ ከይፀፀሐ ውዲሉ ሓዲሩ ንቲ ንእሽተይ ስሶዕ ሓው ንውቤ ሃይለማርያም ኣፅነዐሉ። ካብ 1928 ጀመሩ ድማ ኣል ደጊያት ስባጋድስ ዝኾነት ካብ ወ/ሮ ዮውብዳር ዝተረኸበት ድንቅነሽ ስባጋድስ ንዳጊያት ውቤ ሃይለማርያም ኣዋሲቡ ናይ ሰሜን ገዛኢ ገይርዎ እዩ።

ስባጋድስ ሓድነት ተጋሩ ምጥንኻርን ትግራይ ማእኸል ጌርካ ኣብ ምስራሕን ፅግዖት ዘቐመጠሉ ካልእ ስጉምቲ እውን ኔሮም። ካብቶም ቅድሚኡ ዝነበሩ መሣፍንቲ ብዝተፈለየ መንገዲ ምንቅስቓስ ጌሩ እዩ። ማእኸሉ ዋላ ትግራይ ይኹንምበር ኣብ ሓንቲ ከባቢ ማእኸል ፖለቲካዊ ከተማ ኣይገበረን። ራእሲ ወልደስላሳ ማእኸሎም እንደርታ ካብ እንደርታ'ውን ከባቢ መቐለ / ፈለግዳዕሮ ፣ ጨለቆት፣ ሕንጣሎ/ እዩ ነይሩ። ስባጋድስ ግን እዚ ሓድነት ተጋሩን ልምዳት ትግራይን ስለዘየረጋግፀ ኩሉን ከባቢታት ትግራይ ተመጣጣኒ ዝኾነ ማእኸላት ክህለወን ይግባእ ዝበል እምነት ነይሩዎ።

በዚ መሠረት ዓድዋ ካብቲ ዝነበረቶ ብዝበለፀ ክትምልክዕን ክትዕንብርን ብምግባር ናይ ኢኮኖሚ ምንቅስቓስ ማእኸል ክትኾን ገይርዎ። ዕዳጋ ዓድዋ ዝዓንበረ ብዘበን ስባጋድስ እዩ። ብርግፅ ዓድዋ ዝመስርቲዎን ዝደኮንዎን በዓል ራእሲ ዓንደሃይማኖት ኳ እንተኾኑ ኢኮኖሚያዊ ማእኸልነታ ጎልሁ ክርኣ ዝገበራ ግና ስባጋድስ እዩ። መድሃኒአለም ቤተክርስቲያን'ውን ሃኒፁ እዩ።

ካልእ ኣፅቢ እያ። ኣፅቢ ማእኸል ወታሃደራዊ ናቕጣን ናይ ወፃኢ ርክብን ክገብራ ዘጣየሸ ከተማ እያ። ኣብኣ'ውን እንዳስላሳ ቤተክርስቲያን ሰሪሖ እዩ።

ዓዲግራት ፖለቲካዊ ማዕኸሉ ኮይና ቀሚስ /መዓርግ/ ወይ ከዓ መዝነት ንታሕተወት ኣመሓዳደርቲ ዝህበላ ከተማ ኔራ። ኣክለጉዛይ፣ ሃዘጋ ዘሃፀጋ፣ ሒርጊጎ፣ ቡሬ ወዘተ ፍሉይ ጠመተ ዝሃበለን ቦታታት ነይረን።

ስባጋድስ ናይ ዕደና ቦታት ውሑስን ሰላማዊ ክኾን ፃዕሪ ከምገበረ ይዝከር። ናይ ኣርሆ ጨውን ዲኒን ናብ ዕዳጋ ውሽጢ ዓዲን ዲኒ ድማ ናብ ወፃኢ ንክኸድ መንገዲ ከፊቱ።

ኣብ ከባቢ ወጀራትን ቀላቕሶ ሕንጣሎን ሳሓርቲ ሳምረን እንትጮን ናይ ሓፂን ዕዳና ክጋፋሕን እደጥበበኛታት'ውን ከይተናሸውን ከይተጋፋዑን ኣብቲ ዘፈር ከዋፈሩን ገባር ትግራይ ተጠቃሚ ክኸውን ዓቢይ በሬ ከፊቱ እዩ።

ደገዝማቲ ስባጋድስ ሓሳቡ ፍልይ ዝበለ ብዝተኸለለ መጠን ድማ ናይ ህዝቢ ድምፂ ይሰምዕ ስለዝነበረን ክእለትን ንጥፈትን ዘለዎ ዝኾነ ይኹን ትግራይ ካብይንወዲ መን ኢኻ እንተይበለ ናብ ደረጃ መዝነት የምፅኡን የደይቦን ስለዝነበረ ንገለገለ ውሑዳት መሣፍንቲን መሓዞት ስባጋድስን ዘሓጉስ ኣካይዳ ኣይነበረን።

**1. ኢ-ፅግዖትነት መንነት ተጋሩ**

ዶቡ ዘለለዩ፣ ካብ ካልኣት ጎረባብቲ ጥቅዓት ብውነ ዝከላኸልን ክብሩ ዝሕሊ መንነቱ ምስትውዓል ዝጀመረ ህዝቢ ትግራይ ብዘበን ስባጋድስ ፅግያቱ እናተፈጠረ ምምፅኡ ልዕል ኢልና ሪኢና ኣለና። ይኹን'ምበር እዚ ከይዲ ፅግያት መንነት ተጋሩን ትግራይን ካብ ውሽጥን ካብ ደገን ተፀባኢታትን ሽግራትን ገና ብዕሸሉ ገጢሞም እዮም።

እዚ ከይዲ ኢ-ፅግያትነት መንነት ተጋሩ ካብ ውሽጢ ኣዳራሽን መካበቢያ ዳጊያት ስባጋድስ እዩ መጀመሪያ ተፈልፊሉ። ሓንታ ገብሩ ፈላጢ ውሽጠ ምሽጥር ስባጋድስን በዓል ጓዳን እዮም ነይሮም።

ቀደሙም ድማ ዋና ተሓባበርቲን ኣዘዘቲን ብዙሕ ሰራዊት ዝነበሮም " ተኣመንቲ " ስባጋድስ ዝነበሩ ዳጃዝማች ሳህሉ ካብ ሓረማት፣ ደገዝማቲ ገብረሚካኤል ካብ ደራ፣ ደገዝማቲ ወዳጅ ካብ ሽረ ኣብ ፅግያት ብሄራዊ መንነት ተጋሩን ትግራይን ጥልመትን ክሕደትን ዝፈፀሙን ንደመኛታት ተጋሩ ዝሓደሩ እዮም።

ሓንታ ገብሩ ዓፅመስጋ ስባጋድስን መተዓቢቱን ኣብ ሕማቅን ፅቡቕን ገልታዕታዕን ነዊሕ ጊዜ ምስኡ ዝፀንሑ ፈላጢ ውሽጠ ምሽጥርን ሓሽከሩን እዮም ነይሮም። ስባጋድስ ምእንተ ተጋሩን ትግራይን ኢሉ ሓደሽቲ መራሕቲ ብተግባር ዝተፈተኑ መናእሰያት ምሻምን ናብ ቅድሚት ምምፅእ እንትጀምር "ኣነ ብዙሕ ኣገልጊለስ ንምንታይ ሸመት /ቀሚስ/ ዘይተውሃበኒ" ብምባል ቁም እናቋፀሩ ዝፀንሑ እዮም። ሓንታ ገብሩ ሕቶኣም ብግልፂ ኣይውፅእዎን ነይሮም። ውሽጣውሽጢ ግን ዒሕ ኢሎም ሓሚሞም እዮም። ስባጋድስ ግን ኣይሸንባይ ዶ ንሓንታ ገብሩ ቀሚስ ክህብስ ንባዕሉ'ውን ራእሲ ክብል እናተገበኦ ኣይበለን። ቦታ ራእሲ ወልደስላሰ ዝሃብዎ እዩ ፀኒዑ። እሱ ዝእዝዝም ብትሕቲኡ ዘለው ራእሲ እናተብሃሉ ንሱ ግና ንቀሚስ ግምት ኣይህበን። ከምዚ ብምባል 'ውን ብዙሕ ትግራዊይ ይፈትዎን የኸብሮን ነይሩ።

ሓንታ ገብሩ ብእስራርሓ ስባጋድስ ሕጉስ ኣይነበሩን። ከምመተዓቢቶምን ከምሓውን ድማ ብግልፂ ቀሚስ ሃበኒ ኣይበሉን። የግዳስ ንኣባት ነብሲ እቶም ደገዝማቲ ፀዊዖም ጉዳይ ኣለንሞ ኣዘርቡኒ በልዎም። ጉዳየይ ንደገዝማቲ ስባጋድስ እንተይቀነስኩም እንተይወሰኹም ክትነግርዎም።ንሶም ዝነገርኹም'ውን ከይቀነስኩም ከይወሰኹም ክትነግሩኒ መሓሉይ በሉዎም። ንስሃ ኣባት ፈለማ ተወላወሉ። ግን ድማ ነገር ሃይማኖት ኮይኑዎም ብመስቀሎም መሓሉ። ሓንታ ገብሩ ቀፀሉ። "ክሳብ ሕዚ ምስ ደገዝማቲ ስባጋድስ ብዙሕ ላዕሊን ታሕቲን እዩ ኢለ። ብዛሓት መከራታትን ኩናትን'ው ኣሕሊፍና ኢና። ገሊእም ኩናት ከዓ ኣነ እዩ ሓንባንዮም። ስባጋድስ ናብዚ ክበፅሕ መተካእታ ዘይብሉ ተራ እዩ ተገዊተ.... ግን ንሱ ሕዚ ንዝመፁ እናሸመ ንዓይ ግን ከም መቓልስቱ ዘይኮነስ ከም ሓሽከር ስለዝሪኣኒ ክሳብ ሕዚ ብሓንታይ እዩ ቀርዮ መፀውዒሽም /ቀሚስ/ ኣይሃበኒን። ዘይደልየኒ እንተኮይኑ ድማ የፋንወኒ" ከምዚኣ ኢልኩም ንገርዎ በልዎም።

ንስሃ ኣባት'ውን ንስባጋድስ ቃል ብቃል ተዛረብዎም። ስባጋድስ ዘይተፀበዩ ነገር ኮነ። ሓዊ መሰለ። ተይወረደ ተይደየበ ናብ ቅድሚኡ ዝነበረ ጉጂ ዝ እናርአየ ካብታ ጉጂሰቐላ ሓንቲ ሰርዲ መዘዘ። ካብዛ ጉጂ ሓንቲ ሰርዲ መዘዘ ኣለኹ። እዛ ሰርዲ ብምምዛዛ ነቲ ጎጂ እትስዕቦ ሳዕቤን የለን። ስለዚ ንሓንታ ገብሩ'ውን ካብ ሰራዊተይ ንስኻ ተቀብሪኻ እትምፅእ ሽግር የለን። እንተደሊኻ ሺድ በልዎ" በሎም።

ንስሃኣባት ቀሺ'ውን ቦታ ማሕላም መሠረት ነታ ዝተመዘዘት ሰርዲ ሒዞም ናብ ሓንታ ገብሩ ኩዱ። ዘርዘሮም ድማ ነገርዎ። ነታ ዝተመዘዘት ሰርዲ ከምብዋዛ ካብ ኢድ እቶም ነብሲ ኣባት ተቐብሎም። ምስ ኦም ድማ ብሰላም ተፈላለዩ።

እዋኑ ሓጋይ እዩ ነይሩ። እቶም ኣባት ነብሲ ምስተፈለይዎ ሓንታ ገብሩ ሓዊ ገይሩ ኣብታ ከፍ ኢሉዋ ዝነበረ ጎልጎል ዝነቐፀ ሰርዲ ስለዝነበረ ቦታ ሰርዲ ገይሩ ነቲ ጎልጎል ሓዊ ሰደደሉ። ሙሉእ ጎልጎል'ውን ተባረዐ። ኣውያት ሙሉእ ዓዲ ኮነ። መን እዩ እዚ ሳዕሪ ኣቃዒልዎ ተብሃለ። ጓሶት እቲ ከባቢ ድማ እንድዲ እንድዲ በሉ። ሓደ ተኸዊሉ ዝነበረ ጓሳ ግና ሓንታ ገብሩ ሓዊ ሒዞም እናቃፀሉ እንተለው ሪኦ እዩ በለ። "ዓዲ ሙሉእ እንታይ ዓይነት ሃይዳቦ እዩ በለ " ስባጋድስ ግና ግባር ሓንታ ገብሩ ተረዳኦ። ብጨቕ ግን ኣይበለን። ተናዲዱ "ሒዝኩም ኣምፅእዎ" ኢሉ ኣዘዘ። ሓንታ ገብሩ ግና ደሃዩ ወይከ ኹነ።

ራእሲ ማርዮ ጉጉሳ / የጁ ኦሮሞ/ ነቲ ስባጋድስ ዝፈጠሮ ሻራዊነት ምስ ጎጃም፣ ላስታን ሰሜንን ብቐረባ ይከታተሎን ይሰግእን ስለዝነበረ ነዚ ንምፍራስ ሰራዊቱ ሒዙ ንደጃት ጉሹ ዘውዱ ክወግእ ዘሚቱ ኣሎ። ወፍሩ ድማ ዕውት ኮይኑ ተመለሰ። ከይፀንሐ ንላስታ ከይዱ ንምግሹም ክንፉ ሃንደቢታዊ መጥቃዕቲ ገበረሎም። ኣብ ሓፂር ግዘ ድማ ዓወት ሒዙ መሰስ በለ።

ብዝሃነያ ብርቱቦ ሰራዊት ዝሕበን ዝነበረ ስባጋድስ ምንቅስቃስ ደጊያት ማርያ ወይለክ ናባይ ዶ ከመፅእ ይኸእል ብምባል ሰራዊቱ ብተንቤንን ብራያ ገፅን ክእከቡ ገበረ። ራስ ማርያን ሓው ዶሪ ጉጉሳን ግና መጀመሪያ ንደጃት ውቤ ሃይለማርያም ንምውቃዕ ናብ ሰሜን አምረሑ። ውቤ ግና ከይተዋግአ ንሓሚኡ ንደጊያት ስባጋድስ ክሒዱ ምስ የጁ አሮሞ የኻል በለ።

እምበኣር ኣብዚ ከምዚ ዝአምሰለ ኩነታት እዩ ነይሩ ሓንታ ገብሩ ካብ ኣዳራሽን ጓዳ ስባጋድስን ዝኸሓደ። ሓንታ ገብሩ ቀጥታ ናብ ሰሜን አምረሑ ። ምሽጥራት ትግራይን ስባጋድስን ድማ ንመናሕንሕቲን ንደመኛታት ትግራይን ተጋሩን ኣሕሊፉ ሃበ።

ራስ ማርያን ዶሪን ፈለማ ንሓንታ ገብሩ ከአምንዎ ኣይከአሉን። ጃሱስ(ሰላሊ) ከይኸውን ኣመና ጠርጠርዎ። ደገዝማቲ ውቤ ሃይለማርያም ግና ናኽራይ ስባጋድስን ምስ ሓንታ ገብሩ ድማ ፍልጦ ስለዝነበሮን ኣብ ምሕባል ሓንታ ገብሩ ልዑል ተራ ስለዝነበሮን ክእመን ገበሮ። ደገዝማቲ ውቤ ሃይለማርያም ሓንታ ገብሩ መዝነት ህረፍ ዝነበሮ ምኳኑ ደገዝማቲ ስባጋድስ ድማ ኣይሸንባይዶ ንሓንታ ገብሩ ቀሚስ ከህብስ ንባዕሉ'ውን ደገዝማቲ ክብሃል ቃሕ ዘይበሉን ስባጋድስ ኢልካ እንተቐንጠስካዬውን ምንም ዘየሕሞ ሰብ ምፍታኑ ከም መጠን ናኽራይ ንማሪዩን ንድሪ ጉጉሳን ላሕ ኢሉ ኣእመኖም። ባንዳነት ሓንታ ገብሩ ድማ ኣብ እንዳ ደገዝማቲ ስባጋድስ ሰረት ክሕደት ኮይኑ ንፈለማ እዋን ኣብ ታሪክ ፅግዖት መንነት ታሪክ ተጋሩ ብኣሉታ ተመዝገበ።

ፈለማይ ባንዳ ዝኾነ ሓንታ ገብሩ ንማርያ ጉጉሳን ንዱሪ ጉጉሳን ምስ ደገዝማቲ ውቤ ኮይኑ ትልሚ ኩናት ሓንፀላውም። ስባጋድስ ብኣንፈት ራያን ተምቤንን ብዙሕ ሰራዊት ከምዘለውዎ ሓበረሎም። ንሰራዊት መሳፍንቲ አሮሞን ኣምሓራይን ድማ ኣዘዩ ከምዝነፀቅ ብመሠረት ንዕቕቱ ድማ ንውግእ ማርያን ዶሪን ኩሉ ሰራዊቱ ከምዘይሰልፍ ኣዳዕዲዑ ነገሮም። ሓባሊኡ ዝኾኑ ደገዝማቲ ውቤ ሃይለማርያምን ባዕሉ ሓንታ ገብሩን ድማ ተወሳኺ ትልሚ ሓንፀፁ። ካብኣዘዘቲ ሰራዊት ስባጋድስ ዝሕበሉን ውሽጣውሽጢ ክሕደት ክፍፁሙ ዝኸእሉ ኣዘዘቲ ሰራዊት መራሕቲ ከባቢን ነፀሩ። ደገዝማቲ ሳህሉ፣ ደገዝማቲ ገ/ሚካኤልን ደገዝማቲ ወዳጅን ኣብ ውሽጢ ስባጋድስ ኮይኖም ነቲ ከየዲ ኩናትን ቅድመ ምድላዋትን ከዘርግዎን ኣሉታዊ ተራ ከፃወቱን ውሽጣውሽጢ ሰርዕዎም። ኣብ ውሽጢ ሰራዊት ስባጋድስ ኮይኖም ናይ ውሽጢ ባንዳነት ተራ ከፃወቱ ጀመሩ።

ከምቲ ሓንታ ገብሩን ውቤ ሃ/ማርያምን ዘፃወዱ ድማ ሰራዊት የጁ አሮሞ / ማርያን ዱሪን/ ንዘይተርፍ ኩናት ካብ ጎጃም፣ ጎንደር፣ የጁ ዝተወፃፀ ማእለያ ዘይብሉ ፈረሰኛን ሰራዊትን ሒዞም ናብ ሸረ ገፅ ናብ ደብረአባይ ከተቱ።

ስባጋድስ ነዊሕ ምድላው እንተይገበረ ውሑዳት መማክርቱ ኣኪቡ ብዛዕባ እቲ ዘይተርፍ ኩናት መብርሂ ገበረ። ዓበይቲ ተጋሩን ስድርኡን ድማ መጀመሪያ ካብ ሓማሴን ፣ኣከለጉዛይ፣ ሰራየ፣ ዓድዋ፣ሸረ ፣ዓጋመ ወዘተ ዘሎ ኩሉ ሰራዊትና ኣኪብና ኣብ እንፈልጦ ከባቢ ማለት'ውን ኣብ ማእኸል ትግራይ ንግጠም። ንሶም ናብ ዝስሓቡና ርሑቕ ቦታን ብዙሕ ሰብ ናብ ዘይብሉ በረኻን ተሃንዲድና ምኻድ ውፅኢቱ ስዕረት'ዩ በልዎ። ኮይኑግና ስባጋድስ ፅሬት ኣፅዋርን ምሩፃት ሰራዊትን ሃኒፀ እዩ ኢሉ ይኣምን ስለዝነበረን ንሰራዊት አሮሞን ኣምሓራን ኣናኢሉ ይሪኣም ስለዝነበረ ሓይሉ ከይተኣኻኸበን ምኽሪ ዓበይቲ ተጋሩን ከይሰምዐን ተሃንዲዱ ናብ ደብረአባይ ወፈረ። ኣብቲ ኩናት ከዓ ናኽራዩ ዝኾነ ውቤ ሃይለማርያም፣ ሓንታ ገብሩ ፣ ሰለስቲኣም ደገዝማቲታት /ሳህሉ፣ ገ/ሚካኤል ወዳጅን/ ናብ ዝፈሓስዎ መፃወዲያ ኣተዩ። ኣደዳ መሳፍንቲ የጁ አሮሞን ኣምሓራይን ድማ ኾነ። ስባጋድስ ወዩ ጀግና ተማረኸ። ማርያን ዶሪን ውቤን ድማ መሬት ሓንቲ ገበርዎ። የዐርዮም ተሓጎሱ። ዘይሰዓርን መርዐዲ ንዝነበረ ኣንበሳ ትግራይ ስባጋድስ ምምራኹም ሕልሚ ድዩ ጋሕዲ በሉ። ፈለሞት ባንዳነት ትግራይ ድማ ምስ ሓደሽቲ ጎተቶም ኮይኖም ዘለሉ።

ኾይኑ ግና ሓሳባትን ራእይ ስባጋድስ ኣብ በይኑ ጥራሕ ስለዘይነበረ ምህዞ ብዝተመልአ መንገዲ ውዱ ዝኾነ ደገዝማቲ ሓጎስ /ማይዳ ፀበቦ/ ድሕሪ እቲ ኩናት ናብ ውሽጢ እቲ ናይ ፀላእቲ ደንበ ኣትዩ ንራእሲ ማርዬ ቀተሎ። ንባዕሉ'ውን መስዋእትነት ከፈለ። ብጀግነት ተጋሩ ዝተደናገፁ የጁ አሮሞን ኣምሓራን ዓንዳዓንዎ ንደገዝማቲ ስባጋድስ ቀተልዎ። ድሕሪ ሞት ራእሲ ማርዬ ጉጉሳ ድማ ሓዎም ዱሪ ጉጉሳ ስልጣኖም ተረከቡ። ኣይቀነዩን ድሕሪ ክልተ ኣዋርሕ ብሕማም ንሶም'ውን ሞቱ።

ሸዑ በሪ ስልጣን ሃህ ኢላ ዝፀንሐቶ “ናኽራይ” ደገዝማቲ ስባጋድስን ደመኛ ተጋሩ ዝኾነ ደገዝማቲ ውቤ ሃይለማርያም /ካብ ኣምሓራ/፣ ዝኣኢ ሰሜንን ትግራይ ኮነ።

**1.1 ዘበነ ውቤን ተጋሩን**

ደገዝማቲ ውቤ ሃይለማርያም ብዘበን ስባጋድስ ገዛኢ ሰሜን ዝነበረን ኣንፃር ስባጋድስ ፋሕጠርጠር እንትበል በትሪ ስባጋድስ ዝጠዓመን ዝተቐፀፀን መስፍን እዩ። ደገዝማቲ ውቤ ሃይለማርያም ዓቢይ ሓው መርሶ ኃይለማርያም ምእዙዝን ንመኳንንቲ ትግራይ ተአማኒ ምስቲ ምንገሩ ግብሪ ውቤ ሃይለማርያም ንዳሓር ብምባልን ዕሽሽ ብምባልን ደገዝማቲ ስባጋድስ ጓሎም'ውን ሂሰምዎ ነይሮም እዮም። ድንቅነሽ ስባጋድስ ንውቤ ሃይለማርያም ተዋሲባ። ድንቅነሽ ድማ ጥሩወርቅ ሰበይቲ ሃፀይ ቴዎድሮስ ኣዲኡ ንኣለማየሁ ቴዎድሮስ እያ።

ልቢ ዳገዝማቲ ውቤ ሃይለማርያም ቁም ቁፃሩ'ዩ ፀኒሑ። መወሰብ ይኹን ሹመት ከለሳልሶ ኣይክኣለን። ተንኮል ውቤ ንውድቀት ስባጋድስ ጥራሕ ዘይኮነስ ነቲ ሓዲሽ ፅግዖት መንነት ተጋሩን ትግራዊይነትን'ውን የዐሪዩ ተፈታቲንዎን ደልሃመት ኣእትዮዎን እዩ።

ካብ 1832-55 ዓ.ም. ፈ ደገዝማቲ ውቤ ሃይለማርያም ገዛኢ ሰሜን ትግራይን ምግብ ጥራሕ ዘይኮነስ ታሪኽ ዝፈልጦ ንትግራይ ናብ ድከት ዘእተው ምግብ'ውን እዩ።

ውቤ ንተጋሩ "ተጋሩ" ብምግብ ጥራሕ ካብ ተምቤን ክሳብ ሓማሴን፣ ካብ ወልቃይት ክሳብ ራያ፣ ካብ ምፅዋዕ ክሳብ ሰለዋ ህዝቢ ትግራይ ትግርኛ ሙሉእ ንብረቶም ክእኩብን ክውረስን ዝኣዘዘን ዘተግበረን ገዛኢ እዩ።

ብዘበን ደገዝማቲ ስባጋድስ ኣብ ትግራይ ድኽነት ዳርጋ ኣይነበረን። ትግራይ ብፅጋብን ሃፍቲን እያ ትልል ነይራ። ውቤ እዚ ርእሲ ሕማም እዩ ኮይኑዎ። ንብረት ተጋሩ ማለት'ውን ናይ ሕርሻ ናውቲ ፡ ኣብ ቆፍኡን ማዕኸኑን ዝነበረ እኽሊ፣ ከፍቲ፣ጠለበጊዕ፣ መዕዳኛ ወዘተ ኩሉ ኣኪቡ ናብ ሰሜን ዓዲ ኣምሓራን ክኸትት ጌርዎ እዩ። ኣፅዋራት ተጋሩ ብፍላይ ናይ ኩናት ኣፅዋራት ጦርን ጎራዴን ውን እንተይተረፈ ኣኪቡ ወሲድዎን'ዩ። ነዚ ኣብ ምእኹብ ባንዳታት ውሽጢ ዓዲ ስለስተ ደገዝማቲ / ሳህሉ ፣ ገ/ሚካኤልን ወዳጅን/ ልዑል ተራ ነይርዎም። ናይቲ ንተጋሩ ናይ ምድካይ ስጉምታቱን ጨካኝነቱን ዝኸፈለ መርኣይ ካብ ትግራይ ዝተገፈፈ ኣብ እምባ ሃይ ዝተረኸበ እሪይ ቁፅሪ ዘይብሉ ወርቂታት፣ ብሩራት፣ ነፍጢታት፣ ኮረቻታት፣ ዓያብቲ፣ ማእስታት፣ ማሕረሻታትን ናይ ማሕረስ ናውቲን ስለስተ ገንኢ ወረጦን መራፍእን ንሃፀይ ቴዎድሮስ'ውን ከምዘደመመሎም ደብተራ ፍሱሕ ከቲበምዎ ሓሊፎም እዮም።

ውቤ ኣብ መረብ ምላሽን ትግራይን ዝፈፀሞ ግፍዒ እዚ ጥራሕ ኣይነበረን። ዓበይቲ ናይ ሃይማኖት ቤት ትምህርቲታት ወይ ከዓ ገዳማት ክዳኸማ ኾነ ኢሉ ተነቐሳቐሱ ዩ። ገዳማት ብኢኮኖሚ ክዳኸማን ተምሃሮ ብቐፃልነት ከይምህራ ጌሩ እዩ። ዓበይቲ ፈላጣት መምህራን ሓደ ሓደ እዎን ብኣስገዳድ ናብ ጎጃምን ጎንደርን ከይደም ከምህሩ እንትገብር ካለእ ጊዜ ድማ ዓበይቲ ናይ ሃይማኖትን ናይ ኣቦታትና ናይ ዘበናት ፅሑፋት ተሰሪቆም ናብ ጎጃምን ጎንደርን ክኸዱን እቲ ናይ ገዳማት ቤት ትምህርቲታት ተፈላጥነት ካብ ትግራይ ናብ ዓዲ ኣምሓራ ክዘርቑ ኮነ ኢሉ ተነቐሳቐሱ እዩ።

ደጊዖት ውቤ ሃ/ማርያም መናእሰይ ተጋሩ ኣብ ኣደባባይ ፍትሒ ንክይረኽቡን ብኸባቢኦም ሽማግሌታትን ዓበይቲ ዓድን ከይዳነዩ መብዛሕቲኦም ዳይነት ዝህቡ ሰባት ኣብ ትግራይን (መረብ ምላሽን) ኤርትራን ካብ ጎንደር ዝመፁ ኣዝማዱን ኣምሓሩን ክኹኑ ተጌሩ ዩ። ብዘበን ውቤ ብላዕ፣ ኣድልዎ ፍትሒ ምዝባዕ መትከላት ናይቲ ኣገዛዘኣ እየን ነይረን።

ብዘበን ውቤ ኣሽማት ሓደሽቲ ተወለድቲ ቆልዑ ካብ ትግርኛ ወፃኢ ብኣምሕርኛ ክኾን ትእዛዝ ወሪዱ። ትግርኛ ዝነበረ ሽማት ውን እናገጋጋዕኻ ናብ ኣምሓራኻ ክልወጥ ኮነ ተባሂሉ ክትግበር ተጌሩ እዩ።

ብደጊዖት ስባጋድስ ወልዱ ዘበን ዝተጀመረ ፅግዖት መንነት ተጋሩን ትግራይን ብዘበን ውቤ ኮነ ተባሂሉ ብመስርሕ ክፈርስ ተጌሩ'ዩ። ኣብ ትግራይ ሰላም ንክይህሉ ካብ ዓዲ ኣምሓራ /ጎጃምን ጎንደርን/ ዓመፀኛታትን ክተርትን ናብ ትግራይ ከም ግዛት ይስደዱ ነይሮም። እዞም ገበኛታት ኣንስቲ ይዕምፁ፣ ይኸትሩ፣ ይሰርቁ መንኢኻ ዝበሎም መመሓዳዳሪ ኣይነበረን። ንትግራይን ኤርትራን እንትርዕዩ ብውቤ ይተባብዑ ነይሮም።

ብዘበን ውቤ ኣብ ትግራይ ኤርትራን ብበዝሒ ዘይፍለጥ ዝነበረ ከም ጥንቁልና፣ ዛር ፣ውቃበ ዝበሃሉ ሓደሽቲ ጎዳኢቲ ልምድታት ብስፍሓት ከተኣታታዮን ከተባብዑን ተጌሩ'ዮ ብመመሓደርቲ ዳጃት ውቤ። ብሰንኪ እዚ ድማ ትግራይን ተጋሩን ኣደዳ ሕማምን ጭንቀትን ክኾኑ ተጌሩ'ዮ። ኾኾብ ቆፀርቲን ጠንቆልቲን ልዕሊ ሃይማኖት መራሕቲ ዝኾነሉ ግዘ ዘበን ውቤ ጥራሕ እዩ ነይሩ።

ደገዝማቲ ውቤ ሃ/ማርያም ናይ ወፃኢ ሓይልታት ማለትቲቲኪን መሃዲስትን ናብ ፀግዓፀግዒ ትግራይ ክስፋሕፋሕን በዓል ራእሲ ወልደስላሰን ስባጋድስን ኣምጺኦምዎ ዝነበረ ምስ ናይ ሕርጊጎ ናይባት / ገዛእቲ/ ምሕዝነትን ሕውነትን ክልሕልሕ ኮነ ኢሉ ተንቐሳቐሱ እዩ። ብሓፂሩ ኣብ ኢድ ተጋሩን ኣቢሲንያን ኣትዮ ዝነበረ ባሕሪን ገምግም ባሕሪን ኣደዳ ናይ ደገ ሓይሊ ጌርዎ እዩ።

ኣብ ኤርትራን ትግራይን ብዘበን ውቤ ዝተፈፀመ ግፍዒ ተጋሩ ክሳብ ሕዚ ኦቲ ሽግር ስለዝዝከርዎን ግፍዒ ውቤ ካብ ውሉድ ናብ ወለዶ ስለዝሓለፈን "ብዘበን ውቤ ዝፀመመስ ውቤ ይመኝት እናበለ ይነብር" ዝበል ምስላ ክሳብ ሕዚ ምፅንሑን እናተዘረበ ምምፅኡን ኦቲ ናይ ውቤ ወፅዓ ኣብ ልዕሊ ተጋሩክንድምንታይ መስካሕክሒ ከምዝነበረ ዘርኢ'ዩ።

በኣጠቓላሊ ውቤ ሃይለማርያም ንትግራይን ተጋሩን ኣጥምዮን ኣድክዮን ኣንበርኺኹን ንምግዛእ ዘሃቀነን ብተግባር'ውን ዝተሳኸሙሉን ፈለማይ ዕለል ደመኛ ተጋሩን ትግራይን እዩ። እሱ ዝተኸሎ ስርዮት ትምክሕታዊን ዘርኣዊን ኣገዛዝኣ ክሳብ ሕዚ ከም ጉንዲ ጭዓ ሓደ ግዘ እንትቐረፅ ካለእ ግዘ እንትጥጥዕን መልክዑ እናቐያየረ ተጋሩን ትግራይን እንተሳቐ ይረኣ ኣሎ።

ይኹን'ምበር ደገዝማቲ ውቤ ሃ/ማርያም ካብ ሓማሴን ክሳብ ራያ ዝበፅሖ ግፍዒ መእለያ ስለዘይነበሮን መስካሕክሒ ስለዝነበረን መናእሳይ ትግራይ ኣብ ልዕሊኡ ክዕምፁ ግፍዑ ደፋፊኢዎም እዩ። ንዓመፅ መናእሳይ ትግራይ ዝደፋፈኦ ግና ናይ ውቤ ግፍዒ ጥራሕ ኣይነበረን።

ብዘበን ደጊያት ስባጋድስ ብስፍሓት ዝተጀመረ ፅግያት መንነት ተጋሩን ትግራይን ብሰፊሖ ናብ ሕድ ሕድ ስድራ ትግራዊይ ኣትዮ ስለዝነበረ ኒሕን ሓቦን ተጋሩ ብሰንኪ ውቤ ዓይኒ ምራኑ ንሓዋሩ ክጠፍእ ኣይከኣለን። ዝተፈላለዩ ስድራታት ተጋሩ ኣብ ሓማሴን፣ኣክሲጉዛይ፣ዓጋመ፣እንዳርታ፣ተምቤን፣ወልቃይት ወዘተ ደቆም ኣንፃር ውቤ ክሸፍቱን ኣብ ልዕሊ ውቤ ብምዝማት ብስባጋድስ ዝተጀመረ ሓድነት ተጋሩ ዳግም ከጠጥዑን ናብ ቦትኡ ክመልሱን ዘይሕለል ቃልሲ ኣካይዶም እዮም።

**1.2 ዳግመ ፅግያት መንነት ተጋሩ**

ኹም ዓጋመ ወልዱ ሚእቲ ካብ ዝኾና ኣንስቲ ዳርጋ ኣርባዓ ቆልዑ ወሊዶም ይብሃል። ኣብ ዝሓለፍዎ ዝወልዱ" እንስሳ" ስለዝኾኑ ኣይነበረን። ሓድነትን ምቕርራብን ትግራይን ተጋሩን ንምፍጣር እዩ ነይሩ። ወደም ስባጋድስ'ውን እንተኾነ ዓሰርተሓሙሽተ ቆልዑ ነይሮምዎ። ንሱ'ውን እንተኾነ ሓድነትን መንነትን ተጋሩ ንምጥንቅር እዩ ዓልሙ ወሊድዎም። ኣሕዋቱን ደቁን'ውን ናብ ዝተፈላለዩ ከባቢታት ብምውሳብ ሓድነት ተጋሩ ዝያዳ መስመር ክሕዝ ናይ ባዕሉ ተራ ተፃዊቱ እዩ።

እዚ ካብ ኹም ዓጋመ ወልዱ ጀሚሩ ናብ እንዳ ስባጋድስ ዝሰገረ ሜይላ መውስቦ ተጋሩን ትግራይን ደገዝማቲ ውቤ ሃ/ማርያም ንዝንቀዖ ፅግያት መንነት ተጋሩ ንምሕታም'ውን ናይ ባዕሉ ስድራዊ ተራ ተፃዊቲ እዩ።

ሕልሚ ደገዝማቲ ስባጋድስ ብውሑዳት "ከሓድቲ" ንክብደምን ንውልቀ ክብርምን ብዘቐደሙ ውሑዳት ተጋሩን ብኣውርኡ ድማ ብሊሂቃን ኣምሓራን ውቤ ሃይለማርያምን ዋላ ብዕሸሉ ክነቅዕ እንተተገበረ ኣብ ሕድሕድ ስድራ ተጋሩን ትግራይን ግና ኒሕን ሓቦን ቃልቃል ክብል እዩ ጌሩ።

ታቦቱ ወልዱ ጻል ሽም ዓጋመ ወልዱ እዩ። ሓፍቱ ንስባጋድስ ወልዱ። ናብ በዓል ጋዳ ድምፁ /ደጃት/ ድምፁ ተዋሲባ ንራእሲ ኣርኣያ ድምፁን ንስላስን ዝወለደት እዩ። ስላስ ድማ ንሃፀይ ዩውሃንስ ራብዓይ ዝዋለደት እኖ እዩ።

ደገዝማቲ ካሕሳይ ስባጋድስ ወዲ ደገዝማቲ ስባጋድስ ወልዱ እዩ።



ኣብ ዘበነ ውቤ ኣንጻር ደገዝማቲ ውቤ ኣብ ትግራይን መረብ ምላሽን ሽፊቱም ሩኡይ ምንቅስቃስ ዝገበሩ ወዲ ታቦቱ ዝኾኑ ኣርኣያ ድምፁን ወዲ ስባጋድስ ዝኾነ ካሕሳይን'ዮም።

እዞም ድሕሪ ደገዝማቲ ስባጋድስ ዝተፈጠሩ መናእሰይ ትግራይ ብዛዕባ ስባጋድስ ካብ ስድርኦም ብዙሕ ነገር እናሰምዑ እዮም ዓቢዮም። ስባጋድስ ኣብ መዋእሉ እንታይ እንታይ ሓደሽቲ ነገራት ከምዝገበረ። ህዝቢ ትግራይ ብዘበን ስባጋድስ ሰላም፣ ዘሓሸ ሃፍትን ኣኸዛን ከምዝረኸበ። ሓድነት ተጋሩን ትግራይን ኣብ ምምጻእ ምውጣንን ዕውት ስራሕቲ ከምዝጀመረ። ንባዕሉ ትሑትን ህርኩትን ምንባሩ ። ዘርኢን ርስቲን ዘይኮነስ ኮይንኻምርካብ / ሜሪት/ ማእኸል ጌሩ ዝንቐሳቐስ መራሒ ምንባሩ። ግን ድማ ውሑዱት ከብዳማትን ሱሱዓት ተጋሩን መንገዱ ጠሊፎም ከምዘውደቕዎን ኣደዳ ፀላኢ ከመዝኾነን ባዕሉ ስባጋድስ'ውን ንፀላእቱ ኣመና ከምዝናዓቕዎን ምክሪ ለባማት / ብላታ ፍሱሕ፣ ደጊያት ሓጎስ ወዘተ/ ከም ስምዐን ኩሉ ሓይሉ ኣኻኺቡ ከምዘመተን ንውድቀት ከምዘይተዳረገ፣ ቀንዲ ፀላእቲ ፅግያት መንነት ትግራይን ተጋሩን ውሑዳት መራሕቲ ኣምሓራ / ሊሂቃን ኣምሓራ/ ምበር ሊሂቃን ኦሮሞ/ የጁ ኦሮሞ / ከምዘይነበሩ ኣብዚ ቀንዲ ዕንቅፋት ኣብ ምልላይ ጌጋ ዝነበሮ ምኳኑ በዓል ጋዳ ኣርኣያ ድምፁ/ ራእሲ ኣርኣያ/፣ ደገዝማቲ ካሕሳይ ስባጋድስን ደጊያት ሃይሉ ሓባል / ሓማሴን/ ካብ ስድረኦምን ከባቢኦምን እናተገንዘቡ እዮም ዓቢዮም።

ብመሰረት'ዚ ድማ ገና ኣንጻር ውቤን ስርዓቱን ኣብ ዝተፈላለዩ ከባቢታት ትግራይን ኤርትራን ዓፋርን ክሸፍቱ እንተለው ጌጋታት ስባጋድስ ንዘይምድጋም ኣበርቲዖም ተንቐሳቐሶም እዮም።

ራእሲ ኣርኣያ ድምፁ ካብራያ ጀሚሮም ክሳብ ዓጋመን ዓፋርን፣ ደጊያት ካሕሳይ ስባጋድስ ካብ ዓጋመ - ኣክለጉዛይን ሰራዮን፣ ሃይሉ ሓባል'ውን ሓማሴንን ከባቢኡን፣ ኣብ ተምቤንን ድማ ሹም ተምቤን ምርጫን ኣሓቶምን ኣብ ውልቃይት ከም ካብ ዘርኢ ኣዶ ናይዝጊ /ደጃት ናይዝጊ ሓረግ ዝወረደ ናይ ኣዝማች ዘሚካኤል ወለዶ ሰርሃ ክርስቶስን ቃለ ክርስቶስን ዓልዮት ዝኣምሰሉ ኣንጻር ስርዓት ውቤ ተናቢቦም ተንቐሳቐሶም እዮም። ፅግያት መንነት ተጋሩን ትግራይን በውቤ ሃ/ማርያም ዋላ ይንቓዕ ምበር ብጥብብ ሊሕመምቶ'ዮም። ብፍላይ ራእሲ ኣርኣያ ድምፁ በዓል ጋዳነቶም ብምጥቃም ካብ ዓፋር ብርክት ዝበለ ኣናፍጢ ብምግዛእን በምእታውን መናእሰይ ተጋሩ ብሕቡእ ክዕጠቕዎ ውሕሉል ሜይላ ተጠቒሞም እዮም። ስባጋድስን ወልደስላሴን ዝወጡን ፅቡቕ ርኽብ ምስ ህዝቢ ኢሮብ፣ ዓፋርን ኣገውን ኩናማን ትግረን ወዘተ ራእሲ ኣርኣያ'ውን ብዝተዓገፀፈ መልክዑ ቀጂሎምሉእዮም።

ገለገለ እዋን ብላዛ /ሰላም/ ገልገለ እዋን ድማ ብሸፍትነት ፀረ ውቤ ቃልሲ ብዕውት መሪሖም እዮም። ብኤርትራ ገፅ ሃይሉ ሓባል ብማእኸል ካሕሳይ ስባጋድስ ብደቡብ ኣርኣያ ድምፁ ፀረውቤን ካሕዳማት መሳፍንቲ ተጋሩን ዝተዋደደ ቃልሲ ብምክያድ ኣብቲ ስውርን ግሉፅ ቃልሲን ዓባይቲ መራሕቲ ተጋሩ ክፈርዩ ክኢሎም እዮም።

ብዘበን ውቤ ኣንጻር ሊሂቃን ኣምሓራ ብፍላይ ድማ ኣንጻር ግፍዓዊ መግዛእቲ ደጃት ውቤ ብዘም ልዕል ክብል ዝገለፀናዮም ሓደሽቲ መራሕቲ ትግራይን ኤርትራን ካብቲ ገባር ኣብ መስርሕ ናብ ኣመራርሓ ክወፁ ክኢሎም እዮም። መሪሕነት ብተግባር ምበር ብዘርኢ ክኸውን የብሉን። ሓደ መራሒ ዝዕቀን ኣብ ኣንጻር ኣገዛዝኡ ደጃት ውቤ ሃይለማርያም ምቅላስ ብዝነበሮ ተራ እምበር ዓፅመ ስጋ እናቆፀርኻ ብዝርከብ ትውልዲ ጥራሕ ክኾን የብሉን ዝብል መምዘኒ ብዛሓት መራሕቲ ናብ ቅድሚት ኣምጺኡ እዩ።

ብመሰረት እዚ ድማ ከም ብላታ ገብሩ /ኣባ ጭቁን/፣ ደጃት እንግዳ / ኣባ ሻውል/ ፣ ልጅ ፈንታ ፣ ባሻይ ፋንታ ፣ ባሻይ ተድላ፣ ባሻይ ደስታ፣ ባሻይ መርሻ፣ ባሻይ ኣስበረላ፣/ቦጋለ፣ ተድላን ደቡብን ድማ ደቂ ኣርኣያ ድምፁ/፣ ስለስ ካብ ጻል ታቦቱ፣ ኣሉላ ኣባ ነጋ ፣ ካሳ ምርጫ፣ ጉጉሳ ምርጫ ወዘተ እዮም።

ብወገን መረብ ምላሽ ድማ ባሕሪ ነጋሲ ጎዲፋ፣ ባሻይ ብኸሩ ፣ ዘጊዩርጊስ፣ጊላጊዮርጊስ፣ ገ/መድህን ዘካርያስ ፣ ተስፋፅዮን ኣልመዶም፣ ከንቲባ ሓጎስ፣ ደጃት ሃይሉ ኣበራ፣ ሓድገንበስን መንገሻ ኣስገዶምን ወዘተ ይርከብዎም።

ዘበነ ውቤ ካብ 1850 ዓ.ም.ፈ መጀመሪያ ጀሚሩ ፈረኽረኽ ምባል ድማ ቀፀለ። ብሰሜን ኣንፈት ብተጋሩ ፣ዓፋርን ኣገውን ብደቡብ ኣንፈት ድማ ካሳ ሃይሉ ብዝመርሖም ኣምሓሩን ቅማንትን የዕሪዩ ተነቓነቐ።

አብ እምባ ሃይ /ሰሜን ጎቦ/ ተንጠልጢሉ ክፍላት ዝኣልም ዝነበረ ደገዝማቲ ውቤ ድማ አብ ኢድ ካሳ ሃይሉ /ሃይሉ ቴዎድሮስ/ ወደቆ። ሃይሉ ቴዎድሮስ ናብ ሰሜን እንትኸዱ ክልተ ነገራት ደንፀይዎም። እቲ ሓደ ውቤ ዝኣክል ሰሜን ትግራይ ትግራኝን ዝገዝእ ዝነበረ ሰብ ንምንታይ እዩ አብ እንባታት ተንጠልጢሉ ዝብል እንትኸን እቲ ካልእ ድማ ካብ ትግራይ ዝኣራረዩ ሃፍቲ እዩ ነይሩ። ካብ ወርቂ ከሳብ ናወቲ ሕርሻን መርፍእን ወረጦን ማእለያ ኣይነበሮን። ስለሰቲ ዓበይቲ ኣጋንእ መራፍእን ወረንጦን ሃይሉ ቴዎድሮስ አብ ዝ ውቤ ረኺቦም እዮም። አብ ተጋሩ ዘብፀሐ ስቃይ ድማ ከሳብ ክንደይናይ ሕሱም ምንባሩ ተደሚሞም እዮም።

**1.3 ሃይሉ ቴዎድሮስን ተጋሩን**

አብ ዘበን ሃይሉ ቴዎድሮስ ብፍላይ አብቲ ናይ መጀመርታ ዓመታት ተጋሩ እዚ ዝብሃል ጥቅዓት ኣይበፀሐም ነይሩ። ነዚውን ክልተ ምክንያታት ይቐመጡ። እቲ ሓደ ምክንያት ተባሂሉ ዝዘረብ ካሳ ሃይሉ / ሃይሉ ቴዎድሮስ/ አብ ግዘ ሽፍትነቶም ቀንዲ ፀላእቶም ዝነበሩ ናይ የጁ አሮሞ / በዓል ራእሲ ዓሊን/፣ ናይ ሰሜንን ትግራይን ዝኣኡ ዝነበረ ደጃት ውቤ ሃይለማርያም እዮም ነይሮም። ዝሳድድዎምን ዘናሸውዎምን ዝነበሩ ንሶም ስለዝኸኑ ምስ ተጋሩ ዝተቐያየም ነገር ኣይነበረን። ስለዚ ንተጋሩን ንመራሕቲ ትግራይን ዝሳድድሉ ምክንያት ኣይነበረን ዝብል እንትኸን እቲ ኻልኣይ ምክንያት ድማ ካብ እዋን ሽፍትነቶም ጀሚሮም ምስ ደጃት ሃይሉ ሓባል፣ ምስ ደጃት ካሕሳይ ስባጋድስ ምስ ራእሲ አርኣያ ድምፁን ርክብን ዕርክነትን ስለዝነበሮም እዩ ይብሃል። ከም ተወሳኺ ምክንያት ድማ ናይ ውቤ በደላት ካብ ብወረያ ወረ ዘይኮነስ በኣካል አብ ሰሜን ከይዶም ካብ ትግራይ ዝተወረረ ንብረት ምስ ረኣዩ ከም ሰብ መጠን ግፍዒ ውቤ ኣዝዩ ስለዘሕዘኖምን እዚ ህዝቢ እዚስ እንታይ ኣቢሱ እዩ እሱቲ ነዕርፎ ዝብል እምነት'ውን ስለዝነበሮም እዩ ዝብል ምክንያት ዘቐርቡ'ውን ኣለው።

ዝኸነ ኾይኑ ግና በዘበን ሃይሉ ቴዎድሮስ መጀመርታ ዓመታት ንተጋሩ ዘጋፍዕን ዘቃልልን ተግባራት ብዙሕ ኣይተርኣዩን።

ሃይሉ ቴዎድሮስ ንራእሲ አርኣያ ድምፁ መመሓዳዳሪ ትግራይ ስለዝነበሮም ምስ ሃይሉ ቴዎድሮስ ዝፀንሐ ምሕዝነት ስለዝነበሮምን ራእሲ አርኣያ ተወሰኸቲ ኣፅዋራት / ነፍጢታት/ ካብ ወሰና ወሰን ባሕሪን ካብ ምዕራባዊ ቆላታት ክተኣኻኸቡን ግዘ ክሸምቱን ኣኸኢሎም እዩ።

ካብ ጌጋ ስባጋድስን ካብ ተግባራት ውቤን ብዙሕ ዝተምሃሩ ራእሲ አርኣያ ድምፁ ንሃይሉ ቴዎድሮስ'ውን ሙሉእ ብሙሉእ ልቦም እንተይኣመኑን ብዙሕ'ውን እንተይራሕቑን ሓደሽቲ መራሕቲ ተጋሩ ካብ ታሕቲ ምትእኻኻብ ቀፀሉ።

አብ ውሽጢ ሓደ ሓደ መራሕቲ ተጋሩ ዝነበረ ዘይምቅድዳው ንሓድነት ተጋሩ ነቓፅ ከይፍጠር ባዕሎም ከም ዓቢይ መጠን ወሪዶም ይፈትሑ ነይሮም ይብሃል። ክእለትን ተግባራዊ ኣፈፃፀማ መደባትን ማእኸል ዝነበረ ኣመራርፃ መሪሕነት ተግባራዊ ክኸውን ፅዒሮም እዮም። ኣሉላ ኣባነጋ ናብ ቅድሚት ክመፅ ኣዎንታዊ ተራ ተፃዕኖም። ደቡብ አርኣያ፣ ካሳምርጫ፣ ቦጓለ አርኣያ፣ ተድላ አርኣያ / ኣባ ጉቦን ተድላ/ ወዘተ ብዘርኢ እንተይኮነስ ብተግባር'ውን ተፈቲኖም ናብ ቅድሚት ዝተመዘዙ መራሕቲ ትግራይ እዮም ነይሮም። ራእሲ አርኣያ ድምፁ ንኣሉላ ንጓሎም ኣመርዕዩም ዝበለፀ ተራ ክፃወት ጌሮም እዮም። አብ ከባቢ ሓግሴን አብ ሞንጎመሳፍንቲ ዘዓፀጋን ሃዘጋን ዝፀንሐ፣ ንሕንውን ውዒሉ ሓዲሩ ሓድነት ተጋሩ ክላሕልሕን ነቓፅ ክፈጥርን ከምዝኸእል ዝተገንዘቡ ራእሲ አርኣያ ብሸማግሊታት ክፍታሕ ፈቲኖም እዮም። ደጊያት ካሕሳይ ስባጋድስ ንቲ ዝ ፅዮ ክወስድ ተገይሩ ነይሩ። ኮይኑ ግና ደጊያት ካሕሳይ ስባጋድስ ምስ ሃይሉ ሓባል ዝፀንሐ ምሕዝነት ስለዝነበሮም እኒ በዓል ራእሲ ወ/ሚካኤል ሰለሞን ከኣምንምም ኣይካኣሉን። ብንኡስ ግና እቲ ምውጣጥ ንሓፂር ግዘ'ውን እንተኸነ ህድእ ኢሉ ነይሩ ይብሃል።

ምስ ኣገው ዝነበረ ምሕዝነት ንምጥንኻር ድማ ታቦቱን ኣርኣያን መኸሩ። ጓል ታቦቱ ዝኾነት ስላስ ጓላ ማለትዉን ሓፍቲ ሃፀይ ዮሃንስ ናብ ኣገው ዋግሹም ጎበዜ / ሃፀይ ተኸለጊዮርጊስ/ ክትዋሰብ ተገበረ። ናይታ ጓላ መውሰድ'ውን ኣብ ምትእስሳር ክልቲኦም ህዝብታት ናይ ባዕሉ ተራ ነይሩዎ'ዩ። ታቦቱ ንወዳ ኣርኣያ ድምፁ ሓዋን ኣኩሉን ደገዝማቲ ስባጋድስ ዝጀመሮ ውጥን ክምልእ ኣብ ጎኑ ኮይና ለይቲን ቀትርን ትሕግዝ ነበረት። ራእሲ ኣርኣያ መይላ ኩናትን ምትእኽኻብ ሓይልታትን ህንፀት ሰራዊትን ካብ ታቦቱ ብዙሕ እዩ ተማሃሩ ዝበሃል። ወዲ ሓዋ ካሕሳይ ስባጋድስዉን ካብ ታቦቱ ብዙሕ'ዩ ተማሩ ።

እዚ ከምዚ እናሃለወ ኣብ ዘበን ሃፀይ ቴዎድሮስ መጀመርታ ዓመታት ትግራይ ብኣመራርሓ ራእሲ ኣርኣያ ድምፁ ኣብ ሓፂር ግዝ ተልዓለት። ሰራዊት ራእሲ ኣርኣያ ዳርጋ መሳ ን መሳ ሰራዊት ሃፀይ ቴዎድሮስ ኮነ።

ሕዝ'ውን ሓደ ሽግር ተፈጠረ። ገለገለ ኣምሓሩ ኣቅሽቲ ኣብ ገሊእን ገዳማት ትግራይን ኤርትራን በዚሓም ዝተመለሱን ውሑዳት ዘርኢ ጥራሕ ቆይሮም ስልጣን ዝደልዩ ዝነበሩ መሳፍንቲ ትግራይ ናብ ሃፀይ ቴዎድሮስ እናኸዱ ወረ ምምልላስ ጀመሩ። ሰራዊት ትግራይ ልዕሊ ናይ ንጉስ ሰራዊት እዩ። ተጋሩ ንቴዎድሮስ ክግልብጡ ይዳለው ኣለው ዝብል ወረ ናብ ቤተመንግስቲ ጎንደር ስለኾ።

ፈለማ ሃፀይ ቴዎድሮስ ፈታዊ ራእሲ ኣርኣያ፣ ደገዝማቲ ካሕሳይ ስባጋድስን ደጊዖት ሃይሉ ሓባልን ስለዝነበሩ ከኣምኑ ኣይክኣሉን። ኣይፋሉን በሉ። ካሕሳይን ሃይሉን እኳ መናእሰይ ስለዝኾኑ ንጉስነት ይምነዩ ይኹኑ ራእሲ ኣርኣያ ግና ዘይመስል'ዩ በለ።

ከድዓት ተጋሩ ድማ ሕዚ'ውን ውሽጣውሽጢ ግዲ ዮብልካን እመነና በሉዎ። ዘይድርብ መረዳእታ ድማ ሃብዎ። ሃፀይ ቴዎድሮስ ማንታ መንገዲ ሓዘ። ንራእሲ ኣርኣያ ድማ መማኸሪ ዝፋን ክትኹኑ ንዑ በሉም። ንሶም ከዓ ቀጥ ኢሎም ንጎንደር ኣምርሑ። ኩሉ ላዕሊን ታሕቲን ምስረኣዩ ድማ መንገዲ ተጋሩ በቐሊሉ ክግንዘብ ክኣለ።

ሸፍትነት ካህ ምርጫ ብኸለላ ኣኮታቱን ኣዝማዱን ታዓጅቡ ይሣለጥ'ሎ እዩ። ሰራዊትን ሓብ ተጋሩን ጫፍ በፅሑ'ዩ። ነዚ ዝተገንዘበ ቴዎድሮስ ኣብ መወዳእታ "ንፈታዊኡ" ራእሲ ኣርኣያ ድምፁ ኣብ ቀይዲ ኣውግሎም። ንሶም ኣብ ቀይዲ ይወዳሉ'ምበር መብዛሕቲኡ ስራሕቲ ቀዲምም ወዲኦምም ነይሮም።

**1.4 ሃፀይ ዮውሃንስ 4<sup>ይን</sup> ተጋሩን**

ኣብ መወዳእታ 1860 ታት ሃፀይ ቴዎድሮስ ዋላ ኢትዮጵያ ሓንቲ ናይ ምግባር ትልሞም ኣብ ምትግባር እንተነበሩ ብዝኸተልዎ ዝነበሩ ኣካይዳታት ኣብ ብዙሕ ከባቢታታ ተቋወምታት ይበፅሑም ነበረ። ምስ መንግስቲ እንግሊዝ'ውን ናብ ሰሓቦ ጉቶቶ ኣተው።

ብናፒር ዝተመርሐ ስርሒት ድማ ንሃፀይ ቴዎድሮስ ናይ መወዳእታ ዘበነ መንግስ ቶም ገበሮ። ድሕሪ ሃፀይ ቴዎድሮስ ሃፀይ ተኸለጊዮርጊስ ካብ ላስታ መንግስትነት ዝጨበጡ እንትኸውን ነቲ እናገወደን ሱር እናሰደደን ከምኡ'ውን ካብ ጌጋታት ደገዝማቲ ስባጋድስ ወልዱ ዮዕሪዩ እናተምሃረ ዝመፁ ሓይሊ ትግራይ ክገታተር ኣይክኣለን።

ካሳ ምርጫ ኣብ በረኻታት እንደርታ፣ ደስኣ ዓጋመን ዓፋርን ገፊሕ ወታሃደራዊ ስልጠናታት እናካየደ ድሕሪ ምፅናሕ ብኣኮታቱን ሓው ኣቦታቱን እናተመኸረን እናተመርሐን መንግስትነት ናብ ዝጭብጠሉ ብርኪ በፅሑ።

ራእሲ አርአያ ሕዚ'ውን እቲ ብአኮአም ሰባጋድስ ወልዱ ዝተጀመረ ሕልሚ ተጋሩ ጋህዲ ንምግባር ንአሉላ ኣዛዚ ሰራዊት ካሳ ምርጫ ክኸውን ገበሩ። ንአሉላ ከም ኣብነት ኣቕራብና'ምበር ብዙሓት ካብቲ ታሕተዋይ ፀፍሒ ዝመጡን ኣብ እዋን ዘበን ደገዝማቲ ውቤ ሃ/ማርያም ብተግባር ዝተፈተኑ ገባራት'ውን ናብ ወታደራዊ ኣዛዝነት ተመዘዙ።

ኣብ ኩናት ዓድዋ ማለት ወን ኣብ ሩባ ዓስም ብዓል ካሳ ምርጫን ሻለቃ ኣሉላን ንሰራዊት ሃፀይ ተኸለጊዮርጊስ ከምዘይነበረ ገበርዎ። ኣብቲ ኩናት ብተግባር ልዑል ተሳትፎ ዝነበሮም ድማ ሓደሽቲ ሓይልታት ንክመርሑ ተመዘዙ። ቀዲሱ ኣብ ኩናት ጉራዕን ጉንደትን ሓደሽቲ መናእሰይ ንቅድሚት መጡ። እቲ ነባር ኣመራርሓን ሓዲሽን ንምውህሃድ ዕድል ተፈጠረ።

ሕዚ'ውን ኣብ ዘበን ሃፀይ ዮውሃንስ/ ካሳ ምርጫ/ ነቅዕ ከይፍጠር በዓል ራእሲ አርአያ ድምፁ ዓቢይ ርብርብ ገበሩ። ወዲ ራእሲ አርአያ ድምፁ ኣብ ኤርትራ ኣከለጉዛይ ብወልቀ ጎንጊ ተቐቲሉ ነይሩ። ንሶም ግን ሕልሚ ኣኮአም ደገዝማቲ ሰባጋድስ ከተግብሩ ይንቀሳቀሱ ስለዝነበረ ሞት ወዶም "ሽግር ዮብሉን ኣብ ክልተ ኣሕዋት ዝተፈጠረ ድንገተኛ ሓደጋ እዩ" ካብ ሓድነት ተጋሩ ኣይዓቢን ብምባል ከዕዮ ጌሮም እዮም። ዓቢይነቶም ድማ ብተግባር ኣሪኦም እዮም።

ራእሲ ኣሉላ መጀመርታታት ዘበን ሃፀይ ዮውሃንስ ኣመሓዳሪ ኣገው እዩ ነይሩ!። ዳሕራይ ናብ መረብ ምላሽ ምስተሸመ'ውን ንመረብ ምላሽ በይኑ ክመርሑ ኣይተገበረን። ካብ መረብ ምላሽ ብዘበን ውቤ ኣንፃር ውቤ ልዑል ተራ ዝነበሮም ደቂ ሓማሴን፣ ሰራዮ፣ ኣከለጉዛይ ወዘተ ከም በዓል ባሕሪ ነጋሲ ጎደፋ፣ ባሻይ ብኸሩ፣ ዘጊዮርጊስ ጊላጊዮርጊስ፣/መድህን ዘካሪያስ፣ ተስፋፅዮን ኣልመዶም፣ከንቲባ ሓጎስ፣ ዳጃት ሃይሉ ኣበራ፣ ሓድገንበስን መንገሻ ኣስገዶምን ወዘተ ይርከብዎም።

ካብ ከባቢ ትግራይ ዝተልኣኹ ድማ ደቡብ ኣርአያ ፣ ብላታ ገብሩ፣ ደጃት እንግዳ/ ኣባሻውል/፣ ባሻይ ፋንታ፣ ባሻይ መርሻ ወዘተ ይርከብዎም።

እዚ እም ብላዕሊ ራእሲ ኣሉላ ዋላ ይምራሓዮም'በር ንመረብ ምላሽ ብዝተወደበ መንገዲ / ብኮሚቴ ቡሓር/ እዮም እናተራዳድኡ ዝመሓድርዎ ዝነበረ።

ብመሠረት እዚ ድማ እቲ ቅድም ኢሉ ተጀሚሩ ዝነበረን ዘይዓለበን ኣብ ሞንጎ ዘዓፀጋን ሃዘጋን ዝነበረ ንሕንሕ ብምርድዳእ ንምፍታሕ ፈቲኖም'ዮም። እዛ ኣብ ሞንጎ መኳንንቲ ዘዓፀጋን ሃዘጋን ዝነበረን ንሕንሕን ነቅዕን ዋላ ተጋሩ ኣቕዲሞም ዝረኣይዎ እንተኾነ ግብፂ ግን ተጠቂማትላ እያ። ንወ/ሚካኤል ሰለሞን ናይ ራእሲ መዓርግ ሂባም ኣብ ጎኖም ክስለፉ ጌሮም'ዮም። ኣብ ሞንጎ ወ/ሚካኤል ሰለሞን ሃይሉ ሓባልን ናይ ክልተ ኣሕዋት ውግእ ክካየድ ተጌሩ። ኣብ መወዳእታ ብልዕልነት ወ/ሚካኤል ሰለሞን ተኸንቢቱ።

እዚ ብሃፀይ ዮውሃንስ ይኹን ብንባዓል ራእሲ ኣሉላን ንኤርትራ ተመሓድር ዝነበረት ኮሚቴን ኣይተፈተወን። ብሽርሒ ፀላእትና ተጋሩ ክንበኣስ ዘይገበኣና ኣባኢሶምና። ስለዚ እዚይ ክድገም ዘይብሉን ብኣግኡ ክእረም ከምዘለዎን ይኣምኑ ነይሮም። ኣብ መወዳእታ ብዘተንብሽምግልናን ራእሲ ሰለሞን ወ/ሚካኤል ምስ ሃፀይ ዮውሃንስ ተዓሪቑ።

ሃፀይ ዮውሃንስ ኣብ ዘበን ንግስቶም ብሓደ ገፅ ቴዎድሮስ ዝጀመሮ ሓድነት ኢትዮጵያ ናይ ምጥንኻር ስራሕቲ ብኸልእ ገፅ ናይ ደገ ፀላእቲ ማለት'ውን ግብፂ፣ ጣልያንን ደርቡሽን ኣብ ምኽልኻል ተፀሚዶም ምንባሮም ይዝከር። ዋና መቐመጢ መንበሮም / ቤተመንግስቶም/ ዋላ መቐለ ነይሩ እንተተበሃለ ገለገለ እዋን እውን ኣብ ደብረታቦር ማእኸል ጌሮም ዝንቐሳቐሱ ከይዲ ነይሩ እዩ።

ብፍላይ አብቲ መወዳእታ ዘመነ መንግስቶም ኣብ ደብረታቡር ኣብ ዝነበረሉ እዋን ቤተመንግስቶም ብፈታዊን ፀላኢን ዝተኸበበ እዩ ነይሩ። ኣብ ከይዲ ቃልሲ ዘይተፈተኑን ብተግባር ዘይተረአዩን መግኸርቲ ክኹብዎም ጀመሩ። በለካለኸዐካ ወረ ምምልላስን ዝወትር ባህሪያት እቲ ቤተመንግስቲ እናኾነ መፀ።

ካብ ሸዋ፣ ጎጃምን ጎንደርን ደፍተራታት፣ ባህተውቲ ዓቢይቲ ዓዲ ኢና በሃልቲ ወግሓ ፀብሓ ንሃፀይ ዮውሃንስ ክኹብዎም ጀመሩ። ኣብ ደብረታቡር ቤተመንግስቲ ትግርኛ ምዝራብ ሕርሚ እናኾነ መፀ። ባዕሎም እቶም ንጉስ'ውን ከምሕርሕሩ ጀመሩ። ኣብዮት ኣንደበት ተባሃሉ። ዋላ ትግርኛ እናሓወሱ እንተተዛረቡ "ኣብዮት ኣንደበት" ኣብዮት ቅኔ" እናተባሃሉ ክመገሱ ጀመሩ። ኣዝመርቲውን ሓደሽቲ ግጥሚታት እናውፅኡ ነቶም ንጉስ ክኹብዎም ሓገዩ። ክረሙ። ሃፀይ'ውን ብዘይ ውነአም ካብ መቐለ ናብ ደብረታቡር ኣዘንበሉ።

ሰራማት ድማ ንሃፀይ ዮውሃንስ ምስ በዓል ኣሉላ ንከባልእዎም ለይቲን ቀትርን ላሕ በሉ። ካብ ሸዋ ፣ጎንደር፣ጎጃም ዝላኡኹ መኻሪ መሲሎም መንቆሮ ዝኾኑ ባህተውቲ ለይቲን ቀትርን ነቶም ንጉስ ውነአም ኣጥፍኡሎም። ሓደ ግዘ ተናሕናሕትኹም ካብ ውሽጡኹም እዮም። ገለእዎን ወድኩም ኣርኣዶ ስላሰ ዮውሃንስ ሞይቱ ኣሎ። መን'ዩ ዓራትኩም ዝወርሱ። ንምንታይ ዘይትወልዱን ሰቢይቲ ዘይትእትውን እናበሉ ልቦም ከጥፍእዎም ጀመሩ።

ብፍላይ ድሕሪ ኩናት ደጉዓሊ ናይ ኣሉላ ሸም ኣብ መላእ ዓለም እናጎልህ እንትመፅእ በዓል ምኒሊክ ዝልእኹዎም ዝነበሩ ባህተውቲን "ዓቢይቲ ኢና በሃልቲን" ኣሉላ ንዮውሃንስ ከምዘይእዘዞን፣ ፀኒሑ ክነግስ ከምዘኸእልን ከምዘሓልምን ብስውር ውሽጣ ውሽጢ ኣብ ደብረታወር ይንገሮም ነበረ። ኣብ ጎኒ ዮውሃንስ ኮይኖም ዝግስፁን ዝመኸሩን ዝነበሩ ዓቢይቲ ተጋሩ'ውን መብዛሕቲአም ኣብ ትግራይን ኤርትራን እዮም ነይሮም። ስለዚ ተንኮል ዝእቲ ደርቢ እናረአዩን እናፈረኹን ንዮውሃንስ ህድእ በል ዝበልዎ ሰባት ዳርጋ ኣይነበሩን።

እቲ ኩነታት ከምዚ እናሃለወ ድማ ዮውሃንስ ቀሚሳት ኣብ ምሃብን ወታደራዊ መራሕቲ ኣብ ምምራፅን ሓላፍ ዘላፋት ይርእ ነይሩ። ኣብ ሸመታቱ ድማ ናይ'ዚ ከምዚ ዝበለ ዘረባታት ፅልዋታት ይረአዩሉ ነይሮም።

ንኡብነት ኣብ ናይ መተማ ወፍሪ ኣዛዚ ሰራዊት ኢትዮጵያ ኣሉላ ኣይነበረን። ምስ ኣሉላ ጊዚያዊ ዝኾነ ምቅደያማት ነይሩዎ እዩ ዝበሉ ወገናት ኣለው። ራእሲ ኣርኣዶ ድማ ባዕሎም ንሃፀይ ዮሃንስ " ንኣሉላ ካብ ኣዛዘነት ኣልዒልካ ንካልእ ምሃብ" ውድቀት ዝዕድም'ዩ። ኣብ ኩናት ዘይተፈተኑ መራሕቲ ንምንታይ ተምፅእ። ኣካይዳኻ ጌጋ እዩ። መንገዲ ኣኮኻ ስባጋድስን ወልደስላሰን ዘይተኸተለ እዩ ኢሎም ኣምሪሮም ኮርዮምሉ ነይሮም ይብሃል። ግን ድማ ወፍሪ መተማ ተብተብ ዝበዘሉን ንፁር ውዳብ ሰራዊት ዘይነበሮ ምስቲ ምኳኑ ራእሲ ኣርኣዶ ድምፁ " ኣነ ቃሕ ኣይበለንን ናብ መተማ ኣይከድን። ዕድመይ'ውን ዓቢይ ስለዝኾንኩ ዝህሉወኒ ኣስተዋፅኦ ንእሹተይ እዩ" እሎምዎ ነይሮም ይብሃል። ኮይኑ ግና ዮውሃንስ ምስ ብዙሓት መራሕቲ ሰራዊት ተተፋኒኑ ስልዝነበረ ንኹሉ ክረጋግእሉ ምእንቲ "ኣኮኻን ሎካኻን" ንቅድሚት እዮም ናብቲ ኩናት ግድን ምሳይ ክትኸዱ ኣለኩም ኢሉ ፀቐጢ ፈጠረሎም። እቲ ሸግር ድሕሪ ኩናት ከፍኢልና ክንፈትሖ ኢና ግድዮለን ኢሎም ንበዓል ኣሉላ'ውን ላዕሊ ላዕሉ ኮርዮም ንዮውሃንስ'ውን ገሲዖም ብተብተብ ናብ መተማ ኣምሪሖም ይብሃል።

ወፍሪ መተማ ባህተውቲ ኢና በሃልቲ፣ መዳናገርቲን ተናሕናሕቲ ሊሂቃን ኣምሓራን ብዝኣለዎም መሻግን ዝተደፋፈሉን ብቑዕን ዝርያመለስ ተሳትፎ ኩሎም መራሕቲ ተጋሩ ዘይተሳተፉሉን ዘይመኸሩልን ናይ ተብተብ ወፍሪ እዩ ነይሩ። እቲ ወፍሪ ናይ ሃፀይ'ውን መግብብ'ውን ዝተወሰኹ ከምዝነበረ ይፍለጥ።

እቶም ኣብ ደብረታቦር ዝእለሙ ዝነበሩ መግደድያታት ድማ ድሕሪ ኩናት መተማ ክፍትሑን ክረኣዩን ክኢሎም እዮም። ኣብ ትግራይ ተወርዮም ዘይፈልጡ ዘረባታት ድሕሪ እቲ ኩናት ክዝረቡ ጀመረ።

ሃይዩ ዮውሃንስ ናብ መተማ ዝዘመቱ ካብ ደብረታቦር ኣይነበረን። ካብ መቐለ'ውን ኣይኮነን ዮውሃንስ ቅድም ክብል ንናይ ፈረንሳይ መራሒ ናፖሊዮን ቦኖፖርት፣ ንናይ ኢንግሊዝ መራሒት ንግስቲ ቪክቶሪያ ብዛዕባ ኣነጋጋስኡን ቀጻይ ትልምን ምስዞም ኣያላት መንግስታት ብዛዕባ ዝሓሰቦ ዝምድናን ርክባትን ገሊፁ ምንባሩ ይዝከር እዩ።

ቅድሚ ናብ መተማ ምኻዱ ድማ ምስፍሕፋሕ ጣልያንን፣ ግብፂ ቱርክን ሱዳን መሃንዲስትን የተሓሳስቦ ስለዝነበረ ናይ

“ሂወት ስምምዕነት” ዝበሃል ምስ ተወካሊ መንግስቲ እንግሊዝ ስምምዕ ምኽታሙ ይፍለጥ።

እዚ ስምምዕ እዚ ምስከተመ'ውን እዩ ነይሩ ድርቡሽ ንጎንደር ኣትዮምን ኣበሳቢሶምን ምስ ስምዕ ካብ ዓድዋ ተበጊሱ ናብ መተማ ዘምረሐ።

ዮውሃንስ ናብ መተማ እንትምርሕ ምስኡ ዝነበሩ ላዕለዎት ኣዘዘቲ ዋላ ንፁር ትልምን ናይ ኩሎም ተሳትፎን ከምቶም ሕሉፋት ወፍርታት ኣይንበር'ምበር ምስኡ ዝወፈሩ እዞም ዝሰዕቡ እዮም ነይሮም። ራእሲ ኣርኣያ ድምፁ፣ ራእሲ መንገሻ፣ ራእሲ ሓጎስ፣ ራእሲ ኣሉላ፣ ራእሲ ሃይለማርያም፣ ራእሲ ሚካኤል / ናይ ወሎ / ምስዚኦም ብተወሳኺ ብርክት ዝበሉ ደገዝማቲታትን ፊታውራሪታትን ነይሮም።

ኩናት መተማ ብ1889 ኣ.ም.ፈ መፋርቕ ተኻይዱ። እቲ ኩናት ሓፂር ምስቲ ምንባሩ ጠጠው ኢሉ ዝዋጋእ ዝተወደበ ናይ ሱዳን / ደርቡሽ/ ሓይሊ ኣይነበረን። ኮይኑ ግና ኣብቲ ኩናት ዮውሃንስ ተወጊኡ ዳሕራይ ድማ ተሰዊኡ። መስዋእቲ ዮውሃንስ ራብዓይ ግና ክሳብ ሕዚ ሕንቅሕንቅሊተይ ኮይኑ ቀፂሉ። መስዋእቲ ንኡ ጥራሕ ዘይኮነስ ፖለቲካ ኢትዮጵያ ኣብ ምዝራግን ምዕራይን ሕርኽርኽ እናበለን እናካተዐን እነሆ ክሳብ ሎሚ ዘልቕ ይርከብ። ንምኳኑ ዮውሃንስ ከመይ ኢሉ እዩ ተወጊኡ?

ብዛዕባ ኩናት መተማ ብዙሕ ነገር እዩ ዝዝረብ። ሱብ ንናይ ባዕሉ ግምታትን መደምደምታን ክወሰድ ምእንቲ እቶም ዝበሃሉ ዛንታታትን ታሪኻትን ሓደ ብሓደ ምርኣይ ኣገዳሲ ይኸውን።

እቲ ናይ መጀመርታ ግምትን ሲናርዮ(ተኾነ) ዮውሃንስ ምስ ኣሉላ ፅቡቕ ኣይነበረን። ኣብ ደብረታቦር መመላለስቲ ወረታት ናይ ኣምሓራ ሊሂቃን ውሽጣውሽጡ ኣቀሓሊርዎም ነይሮም እዮም። ኣብ መተማ ናይማን ወታደራዊ መራሒ ኣሉላ ኣይነበረን። ራእሲ ኣርኣያ ድምፁ እዮም ንኸልቲኦም ኮርዮም ናብቲ ኩናት ሒዞምዎ ከይደም'በር እዚ ዝበሃል ተሳትፎ ኣይነበረን። ስለዚ ኩናት እናተበላሸው እንትሪኢ ዮውሃንስ ተናዲዱ ቀጥታ ባዕሉ ናብቲ ኩናት ምምራሕ ስለዘኣተወ ምስ ፅላሉን ታወትን ኣቅሸቲን ተማእኺሉ ፅቡቕን ንፁር ዓላማ ፀላኢ ስለዝኸውን ብርሓቕ ንኸውቃዕ ክኢሉ እዩ። ባህተውቲ ሸዋውያን ድማ ኣብ መተማ እንተኸይዱ ክትምት ኢኻ ግን ብሰማይ ክትፀድቕ ኢኻ ስለዝበልዎ ሞትን ፅድቁን ደልዩ ባዕሉ እዩ ተጉጉ ናብ ቅድሚት ኣትዩ ዝበሉ'ውን ኣለው።

እቲ ካልኣይ ተኾነ /ሲናርዮ/ ድማ ሰሊኹም ዝኣተው ዑስባት ምኒሊክን ናይ ምኒሊክ ወረ መመላለስቲ ተሰፊኛታት ተጋሩን ብድሕሪት ኮነ ኢሎም ተኪሶም ወጊኦምዎ ዝበሉ'ውን ኣለው።

ድሕሪ መውሰቦ ኣርኣያሰላሰ ዮውሃንስ ንግስት ዘውዲቱ ምኒሊክን ናብ ቤተመንግስቲ ሃይዩ ዮውሃንስ ዝመፁ ቤተኛታት /ሱብገዛ/ ኣምሓራ ነይሮም እዮም። እዞም ሰባት እዚኦም ኣብቲ ኩናት'ውን ነይሮም እዮም።

ስለዚህ ተልእኾ ተዋሂብዎምን ምስ ገለ ስሩዓት ተጋሩ ኮይኖም ብድሕሪት ወጊአምዎ ዝበሉ ኣለው። ገሊአም ድማ ብንጉስ ሚካኤል / ናይ ወሎ/ ምስኡ ዝነበረ ምስ ምኒሊክ ርኽቢ ዝነበሮም እዮም ተኩሶምሉ ዝበሉ'ውን ኣለው። እዚ'ውን ዝድርብ ተኾነ /ሲናርዮ/ ኣይኮነን። ብዝርዝር ግን ከፀሪ ዝግበኡ እዩ።

ዮውሃንስ ምስተወግኦ ተናዚዙ ነይሩ ይብሃል። ኑዛዘ ክቕበሉ ዝግበኦም ዓብይን ዮውሃንስ ባዕሉ ልዕሊ ኩሉ ዘኸብሮም ኣኩሉ ራእሲ ኣርኣያ ድምፁን እቶም ጳጳስን እዮም ነይሮም። ግን ንኹሎም መራሕቲ እዮም ተፀዊዖም። ምስተኣከቡ ድማ ንደጃት ሃ/ማርያም ጉጉሳ ኣቕሩቡላይ እዩ ኢሉ። ደጃት ሃይለማርያም ጉጉሳ ወዲ ዓቢይ ሓው እዩ። ወዲ ጉጉሳ ምርጫ። ኣብቲ ኩናት ግን ተሰዊኡ ስለዝነበረ ርኽቕ ኢሉ እዩ የለን ኢሎምዎ። ዮውሃንስ ከምዝተሰወኦ ስለዝተረደኦ በሉ ንመንገሻ ጉጉሳ ኣቕሩቡላይ ኢሉ። ራእሲ መንገሻውን ቀሪቡ። መንገሻ ወዲ ሓወይ ዘይኮነስ ወደይ እዩ። ስለዚ ወራሲ ዓራተይ መንገሻ እዩ ኢሉ ተናዚዙ ይብሃል።እዚ ንዛዘ እዚ ተኣማኒ ዘይገብርዎ ነገራት ኣለው። ሓደ ዮውሃንስ ንምንታይ መንገሻ ናይ ማን ውዱ ተኾይኑ ንሓው መንገሻ ጉጉሳ / መንገሻ ዮውሃንስ/ ሃይለማርያም ጉጉሳ ኣቕርቡላይ ኢሉ። ዮውሃንስ ክልቲአም ደቂ ሓው ምፍታኑ ፈሊጡ ካብቲ ንኡሸተን ነቲ ዓቢይ ከንግስን ወራሲ ዓራቱ ከንብርን ብናይማን ስለዝደለዩ እዩ ዝበሉ ወሃብቲ ሪኢቶ ኣለው። እዞም ወሃብቲ ሪኢቶ ዮውሃንስ ምስቲ እምነቱን መቐረቢ ስድራ ፈታዊ ሓው ባህሪያቱን ንሰባይቲ ዓቢይ ሓው ሓው ብሂወት እናሃለወ ኣንሶላ ክጋፈፍ ፈፂሙ ኣይፍትንን። ዋላ ዕድመ መንገሻ ክፅብፅብ እንተኾይኑ'ውን ዳርጋ መስታሃፀይ ዮውሃንስ እዩ።ንኡስዮውሃንስንመንገሻኸወልድ ኣይኸእልን ዝበሉ ዓባይቲ'ውን ኣለው። መንገሻወደ ሃፀይ ዮውሃንስ እዩ ምባል ኮነ ኢልካ እቲ ወራሲ ዓራታነት ልሙፅ ምእንቲ ክኸውን ዝተገበረ ሜይላ እዩ ይብሉ።

ነዚ ዘራጉድ ሪኢቶታት ኩሎም ኣዘዘቲ ፀውዕላይ ኢሉ እንተተናዚዙ ዳሕራይ ሸግር ዝፈጠሩ ከም በዓል ደገዝማቲ ቦጋለ ኣርኣያ ካልኣት ስድራ ዮውሃንስን ናይ ማን ወደይ እዩ ወዲሓወይ ኣይኮነይ ዝብል ኑዛዘ ክስምዑ ነይሮም እዮም። ስለዚ ይግበኣና እዩ ኢሎም ናብ ሸኩት ዝኣተው ወደሓወይ እዩ ግን ይወረሰኒ ዝብል ንዛዘ ስለዝኾነ'ዩ ይብሉ እዚ ዝመስል ሓቂ ይመስል።

ሓው ደገዝማቲ ቦጋለ ኣርኣያ ዝኾኑን ወዲ ራስኣርኣያ ድምፁ ዝኾኑ ደገዝማቲ ተድላ ኣርኣያ / ኣባጉብን/ መንገሻ ጉጉሳ ወዲ ሓው ንሃፀይ ዮውሃንስ ምፍታኑን ወዲ ዮውሃንስ እዩ ዝበል ከምዘይቅበልዎን ግን ድማ መንገሻ ዮውሃንስ ብንዛዙ ሃፀይ ዮውሃንስ መሰረት ትክክለኛ ወራሲ ዓራት ምፍታኑ ካልኣትና ተጋሩ ከንሕግዞ ይግባእ ዝብል ቁዋም ነይሩዎም ይብሃል። ብተግባር ድሕሪ ሞት ዮውሃንስ ኣንፃር ምኒሊክ ኣብ ዝነበረ ቃልሲ ድማ እምነቶም ነዚ ዘንፀባርቕ ነይሩ ክብሃል ይከኣል። ዋላ መንገሻ ናብ ምኒሊክ ምስኣተወ ኣንፃር ምኒልክን ራስ መኮነንን ብትረት ተቓሊሶም እዮም። ኣንፃር ዝኣከቲ ኣምሓራ ድማ ክሳብ ዕለተ ሞቶም ተቓሊሶም እዮም። ኣብ ኩናት ዓድዋ ውን ኣብ ትሕቲ መንገሻን ራእሲ ኣሉላን ኮይኖም ሰራዊት እንደርታን ሓረማትን ጠርኒፎም ንግንባር ማርያም ሸዊቶ ዝመርሑን ዝተዓወቱን እዮም ነይሮም።

ዮውሃንስ ኣብ ደብረታቦር ኣብ ዝፀንሐሉ እዋን ብዝተፈላለዩ መማኸርቲን ከፋፈልቲን ሓሳቡ ወግሐ ፀብሐ ይበታተን ስለዝነበረ ትኸክለኛ ወራሲ ዓራት ብዘይምቕማጡን ኣማወትኡ ግልፅነት ዘይብሉ ኣብ ምግባር ውሑዳት ጉዛኣት ተጋሩን ሊሂቃን ኣምሓራን ዝተግወቱን እዮም ነይሮም።

ካብ ዓፋረይቲ ሰበይቱ ዝተወለደ ራእሲ ኣርኣያስላስ ዮውሃንስ ካብ ዘውዲቱ ምኒሊክ ውላድ ኣይነበሮን። ካብ ካልእይቲ ሰበይቲ ወሊዱ ተባሂሉ። ጉጉሳ ወዲ ኣርኣያ እዩ። ሃፀይ ዮውሃንስ ካብ ዘይፍለጥ ወዲ ሓው መንገሻ ወደይ እዩ ዝብል ንምንታይ ነቲ ወዲወዲ ዝኾነ ጉጉሳ ወራሲ ዓራተይ እዩ ዘይበለ። ንምፍታኑ ወዱ ኣርኣያስላስ ዮውሃንስ ውላድ ዘለዎ ምፍታኑ ይፈልጥ ዶ ኔይሩ? ዝፈልጥ እንተኾይኑ ንምንታይ ንኡኡ ወራሲ ዓራተይ ዘይበሉ? ድሕሪ ሞት ዮውሃንስ ጎልሁ ዝወፀ ዳጃት ጉጉሳ /ራስ ጉጉሳ ኣርኣያ/ ብስድራ ዮውሃንስ ይፍለጥ ዶ ነይሩ? ንምፃኑ ኣርኣያስላስ ዮውሃንስ ንጉጉሳ ኣርኣያ ካብ መንእዩ ወሎድዎም? እንኣም ንጉጉሳ ኣርኣያስላስ መን እዩ? ኣበይ ከባቢ ዓዲ እዩ ዓዳ? ዕድመ ጉጉሳ ኣርኣያን ኣርኣያስላስ ዮውሃንስ እንትነፃፀር

ከመይ ይርዳ? ንሕንሕ መንገሻን ጉጉሳን ንምንታይ'ዩ ሕንቅሕንቅሊተይ ንመጥፍኢ ተጋሩን ኮይኑ ዘለቐ? እዚ ጉዳይ ተራ ጉዳይ ዘይኮነስ ዝርዝር መፅናዕቲ ዘድልዮ ጉዳይ ኮይኑ እዩ ዘለቐ

**2. ሃፀይ ምኒሊክን ተጋሩን**

መስዋእቲ ሃፀይ ዮውሃንስ ንተጋሩ ፅቡቕ ኣይነበረን። ሃፀይ ዮውሃንስ ጥራሕ ዘይኮነስ ብዙሓት ተሰማዕቲ መራሕቲ ተጋሩ'ውን ተሰዊኦም እዮም። ወራሲ ዓራት ዮውሃንስ ግልፂ ኣይነበረን። ኣብ ምንጎ እቶም ዝተረፉ ኣመራርሓ ሸኩት ተጀሚሩ ኣሎ። ናይ ኣሉላን ናይቶም ኣቡን ዘረባ ድማ ሰማዒ ስኢኑ ጥራሕ ዘይኮነስ ትርር ዝብለ ኣይነበረን።

ግዘ እንተይሃበ ምኒሊክ ናብ ትግራይ ኣምረሐ። ለውሃት ተጋሩ ንምብጻሕን ንተጋሩ ክድብስን ናይ ንቡር ከገብር ኢዩ መጂኡ ዝረሀ እንትብሉ ተጠራጠርቲ ተጋሩ ግና ክቅባእን ንጉስ ነገስትነቱ ክእዉጅን እዩ በሉ።

**2.1 ወንበርታ - ዳግማዊት ኣናሌ**

ንጉስ ምኒልክ ኣብ ፅባሕ ሞት ሃፀይ ዮውሃንስ ዳስ ሓዘን ተጋሩ ከይፈረሰን ከይተረጋግኡን ተመም እናበለ እንደርታ ኣተወ። ካብ ጨለቕት ጀሚሩ ሰራዊቱ ንብረት ገባራት ተጋሩ ምዝማት ጀመሩ። ዕላምኡ ንኣኸሱም ብምንባሩ ኣብ እንደርታ ብዙሕ ኣይፀንሐን። ይኹን'ምበር ኣብተን ዝፀንሐለን መዓልቲታት ብኣሻሻት ዝቐፀር ናይ ገባራት ንብረት ክግፈፍን መናእሰይ ክገፍዑን ክቕተሉን ገበረ።

ገባራት ዘተሓባብሮም ኣብ ጥቕኦም ሰብ ስለዘይነበረ ኣደዳ ሸሽ ሰራዊት ሚኒሊክ ኮኑ። ዳሕና ዳሕና ዝበሃል ወታደራዊ ክእለት ዝነበሮ ሓይሊ ንመተማ ዘሚቱ ስለዝነበረ ገልኡ ኣብቲ ኩናት ተሰዊኡን ቆሲሉን እዩ ነይሩ። ገሊኡ ድማ ኣብ መንገዲ እናተመለሰ እንትኾን ቀዲሞም ዝመፁ ድማ ምስ ራእሲ ኣሉላን ራእሲ መንገሻን ኣብ ከባቢ ተምቤን ይተኣኻኹብ ነበረ። ስለዚ ኣብ እንደርታ ዝነበረ ሰብኣይ ወይ ቆልዑት'ዮም ወይ ደማ ሸማግሌታት'ዮም ነይሮም ክብሃል ይከኣል። እዚ እም'ውን እንተኾነ ብሰራዊት ምኒሊክ ኮነ ተባሂሉ ክቕተሉን ክጋፍዑን ተገበረ።

ምኒሊክ ኣብ ከተማ መቐለ'ውን ግፍዕታቱ እናፈፀመን ህዝቢ በቢዝሓለፎ እናቐተለን ገዛውቲ ገባራት እናባረዐን ንቅድሚት ኣምረሐ። ኣብጥቓ ኣጉላዕን ውቕሮን ከባቢ ድማ ሰፊሕ ዝተወደበ ናይ ህዝቢ ተቃውሞ ፊትንፊት ገጠሞ። ምኒሊክን ሰራዊቱን ድማ ናብ ኣፅቢ ገፅ ኣምርሑ። ገሊኦም ኣመራርሓ ተጋሩ ኣብሸኩት ስለዝፀንሑ ድማ ገለ ክፋሉ ስድራ ዮውሃንስ "እንኳዕ ዳሓና መጻእኻልና ጎይታይ" ኢሎም ተቐበልዎ። ኣብ ኣፅቢ ወንበርታ ድማ ድንኳን ዘርገሐ። እንተ ሸሽ ሰራዊቱ ግና ካብ ስንቃጣ /ፈራውን/ ጀሚሩ ሙሉእ ደራ ወሰና ወሰን ውቕሮን ክሳብ ገረብ ግባ መፅዓኛኦም እናዋፈሩ ንብረት ተጋሩ ክገፉን ህዝቢ ከጋፍዑን ቀነዩ።

ሸቡ ኣፅቢ ወንበርታ የዕሪዩ ሃፍታምን ምቹዊ ከባቢን እዩ ነይሩ። እተን ናይ መጀመሪያ መዓልቲታት ላዕለዎት መራሕቲ ተጋሩ ምስ ምኒሊክ ሸብረኸረኸን ወደኸደኸን ይብሉ ስለዝነበሩ ምኒሊክ ውን ብእግሪ ንጉስ ነገስት ሃፀይ ዮውሃንስ ተተኪኡ ክነግሰ'ዩ ተባሂሉ ስለዘይተገመተን መብርሂ ስለዘይተውሃበን ገባራት ወንበርታ ከምቲ ንቡር ሜሶምን ጠለቢጋምን ከፍቶምን ኣምፅኡ እንትብሃል "ከም ንጋሻ መጋየሺ እዩ ዝኾን" ኢሎም ብምሕሳብ ክቐርቡ ጀመሩ። ኮይኑ ግና እናወዓለ እንትሓድር ሰራዊት ምኒሊክ ኣብ እርደርታን ፅራእን ዝፈፀሞ ተግባር ተሰምዐ። መርድእ ናይ ኣሕዋቶም ገሊኦም ስድራታት ድማ ሰምዑ።

በዚ መሠረት ኣብ ሳልሳይን ራብዓይ መዓልቲ ወጊዶ በልዎ - ንሰራዊት ምኒሊክ። እኸለማይ ኣምፅኡ እንተተበሃለ - ሓንገዱ። በዚ መሰረት ሰራዊት ሚኒሊክ ኣንስቲ ምግሳስን ምዕማፅን ፣ ናይ ደቂ ተባዕትዮ



ተጋሩ አቅራቢ ምቹራፅን ምስላብን ጀመረ። እዚ አዝዩ ንተጋሩ መደንገቢን ዘይተለመደ ተግባርን ኮነ። ራእሲ ጉጉሳ አርአያ ስላስ ዮውሃንስ ሰራዊቶም ሒዞም ምስ ንጉስ ምኒሊክ ኣብ ወንበርታ ስለዝተርአዩ ምን እዩ ህዝቢና ከምዚ ዘበሳብሶ ዘሎ? ሰራዊት ራእሲ ጉጉሳ አርአያ ህዝቡ እናተሰላሰሰ ንምንታይ ስቕ ኢሉ ዝርአ ወዘተ ዝብሉ ጉምጉምታታት ክሰምዑ ጀመረ።

ከም ብላታ ገ/መስቀል ወልደየስ ዝአምሰሉ መራሕቲ ናይ ወንበርታ ድማ ኣብአም ዝኾኑ ምህረይ ወልደየስን ወደምን ኣብ እንዳሚካኤል ምሮሮ ኣብ ውሽጢ ቤተክርስቲያን እናቐደሱ እንተለው ብሰራዊት ምኒሊክ ከምዝተቐተሉን ከምዝተሰለሉን ሰምዑ። ነብሶም ክቆግጥ ኣይከአሉን። ንምእማኑ ኣፀገመሎም። በዓሎምን ተከተልቶምን ሒዞም ናብ ሚካኤል ምሮሮ ኣምርሑ። ናብቲ ቤተሰብክርስቲያን ክሳብ ዝበፀሐ ድማ በቢመንገዱ ኣዝማዶምን ጎረብቶምን ከም “ቀይ ሽብር” ተቆራሪዖም ረኽቡዎም። ብላታ ገ/መስቀልን ስዓብቶምን ከአምኑ ኣይከአሉን። እቲ ግፍዒ ሕልሚ መሲሉ ተራኣዮም። ዓዲ ተሸቢራ ቀነዮት። ብብላታ ገ/መስቀል ኣቢሉ ድማ እቲ ኩነታት ናብ ራእሲ ጉጉሳ በፀሐ። ራእሲ ጉጉሳ’ውን ደንገፀ። ለይቲ ኣብ መካበቢያ ድንኳን ሚኒሊክን ራእሲ ጉጉሳን ባህተወቲ ነቲ ግፍዒ ዘውግዝን ንህዝቢ ትግራይ ዘሕርንን ዘረባታታ ምዝራብ ጀመሩ። ባህተወቲ ካብ ደርሆ ነቆ ጀሚሮም ንምኒሊክ ከወግዝም ሓደሩ። ከምዘይወግሕ የለን-ወግሐ።

ራእሲ ጉጉሳ ድማ ሰራዊቶም ሒዞም ፈንተት ምባል ጀመሩ። ምስ ከምዚ ዝገብር ኣረመንዬ ሰራዊት ብሓደ ኣይንኹንን በሉ።

መናእሰይ ኣፅቢ ወንበርታ ብንብዓል ብላታ ገ/መስቀል ወልደየስ እናተመርሑን ምስ መናእሰይ ዓፋር ብሓደ ኮይኖም ኣንጻር ምኒሊክን ሰራዊቱን ፊት ንፊት ገጠሙ። ብዙሓት ሰራዊት ሚኒሊክ ኣብ መዘወለ፣ ምሮሮ፣በሐሉ፣ ኣያድም፣ ባዕቲ ዒሮ ኣፅቢ እንዳስላስ ኣስት ደራ ወዘተ ከምቆፀሊ ረገፈ። ደቂ ኣንስትዮ ናይቲ ከባቢ ጎራድኣንን መስፈን በርበረን ሒዞን ምስ ኣሕዋተን ኮይነን ምስ ሰራዊት ምኒሊክ ገጠማ። ካብ ከተማ እንዳስላስ ክሳብ ቡሐላ ብሸሓት ዝቐፀሩ ህፃወንቲ፣ ሽማግሌታትን ደቂ ኣንስትን ብሰራዊት ምኒሊክ ብግፍዕን ኣረመንያዊ ብዝኾነ መንገዲን ተሓረዱ።/ ንተወሳኺ ሓበሬታ ደብተራ ፍሱሕ ወ/ዓብዝጊ ታሪክ ኢትዮጵያ ተመልከት/

ስርዓት ነፍጠኝነት እንትልዓል እቲስርዓት ኣብህዝብታትኦምን ደቡብን ዘብዶሖ ግፍዒ እዩ መብዛሕቲኡ ግዘ ዝዘነተውን ዝደጋገምን። ብፍላይ ከም ናይ ኣርሲ ኣኖሌ ዝበለ ግፍዒ ናይማን ድዩ ከምኡ ተጌሩ ወዘተ እናተሰላሰሰ ሰባት ኣብ ሰሓብ ጉጠጦ እንት ኣትዩ ብዙሕ ግዘ ይሰማዕ። ኣኖሌ ሓወልቲ ተሰሪሖሎ እዩ። ናሃትና ወንበርታ / መሮሮ/ ግና ኣሸንባይ ዶ ሓውልቲ ክስርሓሉስ እቲ ኣብ ወለድና ዝበፀሐ ግፍዒ ብትክክል ናብ ወለድ’ውን ኣይሓለፍናዮን። ወንበርታ-መሮሮ’ውን ኣኖሌ ም□ና ግን ንሕና ደቂደቆም ንበዓል ምህረይ ወልደየስን ደቆምን ምስክራት ኢና።

ምኒሊክ ኣብ ኣፅቢ-ወንበርታ እቲ ህዝቢ ፊት ንፊት ገጠሙ ስለዝሸገሮን ኣንጻሩ ብሕራኅ ስለዝተልዓለን እንተይሓሰቦ ካብ ኣፅቢ ነቐሉ ናብ ፅራእ ገፅ ኣምረሐ። ኣብ ፅራዕ’ውን ካብ ሓራማት፣ ሓውዜን፣ገራዓልታ፣ እንደርታ ዝተኣኻኸበ ህዝቢ ኣብ እንባታታን ጎባታት ገማድን እንዳርባሃፅብሃን ገራዓልታን ገጠመሉ። ብመደራጉሕ መእተዊን መውፅእን ኣስኣኖ። ክሳውዲ እናዓፀየ ናብ ኣኸሱም ዘምርሓ ኩለን መንገዲታት ዓፀወን። ምስ ሸገሮ ድማ ነቲ ህዝቢ ዝረኸበ መሲልዎ መዳፍዕ ናብቲ ጎባታት ምትኳስ ጀመረ። ህዝቢ ትግራይ ግና ወይክ ፈተኸ። ነቲ ሸሽ ሰራዊቱ ብሜላታት ገጠሙ ክመለስ ገበሮ።

እቲ ኩናት ምስ ህዝቢ ከምዚ ኢሉ እናሃለወ ኣብ ተምቤን ተኣኻኸቡ ዝነበረ ናይ ራእሲ ኣሉን ራእሲ መንገሻን ሓይሊ ክሕግዝና ይኹን እዩ ተባሂሉ ተስፋ እንተተገበረ ዘይተሓሰበ ናብ ሚኒሊክ ሸምግልና ተፀንበረ። ኣመራርሓ ተጋሩ ክነቅፅ ጀመረ።

እዚ ከምዚ እናሃለወ በዓል ደጃት ተድላ ኣርኢያ / ኣባ ጉባን ተድላ/ ዘሓዘዎ ሓይሊ ተሪፍ ኣንጻር ምኒሊክን ራእሲ መኮነንን ክዋጋእ ጀመረ። ዝተወሰነ ሓይሊታት ተጋሩን መረብ ምላሽን ሒዙ ድማ ኣብ በረኻታት ትግራይን ከባቢ መቐለን መጥቓዕቲታት ቀፀለ።

**2.2 ዘበነሽዋ / ዘበነሽ / እዚ ግዘ እዚ ኣብ ታሪኽ ተጋሩ ዘበነ ሽዋ ወይከዓ ዘበነ ሽ እናተብሃለ ክፅዕዕ ጀመረ።**

ንጉስ ምኒሊክ ናብ ኣክሱም ከይበፅሐ ራእሲ መኮነን'ውን ካብ ጣልያን ብኤርትራ ገይሮም ትግራይ ስለዘኣተው ክልቲኦም ምስ ናይ ደገ ሓይሊታት ኮይኖም ብሓባር መኸሩ። ንጉስ ሚሊሊክ ድማ ናብ ሽዋ ተመለሰ። ንጉስ ነገሰታት ዘኢትዮጵያ ንምግብ'ውን ንሕንሕ መራሕቲ ተጋሩ ጥጡሕ ባይታ ፈጠረሉ።

መጀመርታ ዓመታት ዘበነ ሽ ህዝቢ ትግራይ ብዝተረኸበ ንብረቱ ዝዝረፈሉ ፣ ዳይነት ዝስኣነሉ ፣ ፈቐዶ ቦታ ዝቐተለሉ ናይ ዕግርግርን ሁከትን ጊዜ እየን ነይረን። ብኣንጻር ሽዋ ማእኸል ዝገበረ ፖለቲካ ሓዲሽ ውዳቤታት ዝመዓራረየሉ መራሕቲ ትግራይ'ውን ሰንሳቶም ንክባኣሱ ዝተፈላለዩ ሜላታት ዝፋሓሱሉ ሚኒሊክ ድማ ናብ ደቡብን ደቡብ ምዕራብን ዝገብሮ ዘመተ ዝጠናኸረሉ እዋን ነይሩ ክብሃል ይከኣል።

ራእሲ መንገሻን ራእሲ ኣሉላን ምስ ካልኣት መራሕቲ ናብ ሽዋ ኣዲስ ኣበባ ከይዶም ኣብ ትሕቲ ምኒሊክ ኣትዮም "መሓረና ጎይታይ" ዝበልሉ ኩነታት ተፈጠረ። ብዚ ኩነታት እዚ ድማ ውሑዳት መራሕቲ ተጋሩን ዝበዝሕ ትግራዊያን ተቐጩጩ። ዋይኣነ በለ። ክልተ ሞት ድማ ኮነ።

ቅድም ኢሉ ኣብ ኣንኮበር ዝእልም ዝነበረ ሓድነት ተጋሩ ናይ ምንቓዕን ምፍርራስን መስርሕ ሕዚ ኣብ ኣዲስ ኣበባ ኣሃዱ ተባሂሉ ተጀመረ። ነቶም መጀመሪያ ካብ ዓጋመ ከባቢ መጻኦም ኣብ ምብራቕ ትግራይ ንተጋሩ ክሒዶም ንምኒሊክ "ጎይታይ" ኢሎም ዝሰገድሉ ጉጉሳ ኣርኢያ ስላሴ ከይወዓለ ከይሓደረ ተደርብዮም ንሶም'ውን ካልእ ናይ ደገ ጎይታ ገይሮም ስለዝነበሩ ሓዲሽ ተንበርካኺ ራእሲ መንገሻ ዩውሃንስ መመሓደሪ ትግራይ ተገበረ። ቁሩብ ገንዘብ'ውን ተወሃቦም። እንተ ንመረብ ምላሽ ግና ኮነ ተባሂሉ ሕርምኩም ተበሃሉ። ኤርትራ ኣብ ትሕቲ ጣልያን ንኸትኸውን ዕላዊ ዘይኮነ ኣፍልጦ ተወሃቦ። ኣብ ውሽጢ ሓማሴን፣ኣኩሳጉዛይን ሰራዮን ወዘተ ዝነበሩ ተጋሩ ድማ ንሰንሳቶም ክበኣሱን ኣደዳ ጣልያን ክኾኑን ምስ ኣሕዋቶም ተጋሩ ክንድዝክኣል ከይተሓባበሩን ሚኒሊክን ጣልያንን ዝተዋደደን ቅድም ኢሉ ዝተኣለመን መስርሕ ክትግብሩ ጀመሩ።

**2.3 ውዕሊ ውጫለ**

ቅድሚ ውዕሊ ውጫለ ካብ ዘበነ ሃፀይ ዩውሃንስ ጀሚሩ መንግስቲ ጣልያን ብተወከልቱን ብሚስናውያንን ኣቢሉ ምስ ምኒሊክ ተጋሩ ንምድኻም ብዙሕ ወዲታት እናፈሓሱ ከምዝመፁ ዝፍለጥ ጉዳይ እዩ።

ጣልያን ብርክት ዝበሉ ኣፅዋራትን ገንዘብን ንምኒሊክ ይህቦ ከምዝነበረ ግልፂ እዩ ነይሩ። ናይዚ ምላሽ ድማ መረብ ምላሽ ዘይኮነስ ኣለውሃምላሽ ንጣልያን ክህቦ ተደጋጋሚ ዘተታት ውሽጣ ውሽጢ ይገብሩ ነይሮም። ኣለውሃ ምላሽ ንጣልያን ኣሕሊፍካ ምሃብ ንምኒሊክ ዝዳናደንዎ ንሶም ተጋሩ ስለዝኮኑ ንሓዋሩ በይኑን ደቁን ደቁ ደቁን ነታ ዝተረፈት ኢትዮጵያ ከም ድልዮቱ ብሰላም ክገዝኣ ከምዝኸእል ብተደጋጋሚ ይነግርዎ ነይሮም እዮም። ንሱ'ውን እንተኾነ ንጉስ ነገሰት ደኣ ይኹን'ምበር ተጋሩ ዝበሃሉ ህዝቢ ጠቕሊሎም እንተወሰድኩምለይ ግድ የብለይን ይብሎም ከምዝነበረ ይዝረብ እዩ።

እዚ ከምዚ እናሃለወ ውዕሊ ውጫሌ ተፈረመ። ውዕሊ ውጫሊ'ውን እንተኾነ ንኢትዮጵያ ዝጎድእ ዋላ እንተነበረ ንተጋሩ ድማ ኣብ ክልተ ጠቕሊሉ ዝመቐለን ከምህዝቢ ንባዕዲ ክሸየጡ ዝገበረን እዩ ነይሩ።

ውዕሊ ውጫለ ንኩናት ዓድዋ ሰብብ ከምዝኮነን ሸየጥቲ ተጋሩ ከይፈተው ምስ ፈታዊኣም ጣልያን ተዋጊኦም እዮም። ኣብዚ ተጎቲቱ ናብ ኩናት ዓድዋ ዝኸደ ምኒሊክ ብዙሕ ጊዜ ንመረብ ምላሽ ከምዝሸጠን ዋላ እዚ ኮይኑ ግና

ንኢትዮጵያውያንን ንአፍሪካውያንን ካብ መግዛእቲ ከምዝድሓኑ ይዝረብ እዩ። እዚ ላዕሊ ላዕሉ ክረኣ እንተሎ ሓቂ ዝመስል ነገር ኣለዎ። ኮይኑ ግና እቲ ሓቂ ግና ካልእ እዩ።

ምኒሊክ ኣይኮነን ንመረብ ምላሽ ተጋሩ ንአልውሃ ምላሽ ተጋሩ/ውን ጠቅሊሉ ክህበም ጋእመጋእ ኢሉ ከምዝነበረ ብዙሓት መረዳኢታታት ኣለው እዮም። ንአልውሃምላሽ ተጋሩ ምስ ኣሕዋቶም መረብ ምላሽ ጠቅሊሉ ዘይሸጦም ኣብ ሞንጎ መረብን ኣልውሃን "ኣክሱምፅዮን" ስለትርኩብ ጥራሕ እዩ። ናይ ክርስትያን ንጉስ እዩ ዝብል ሚኒሊክ ብዘይካ ኣኸሱም ንግስነቱ ኣብ ኣምሓራውን ኣብ ሕቶ ምልክት ከኣቲ ስለዝኸለል በዓልቲቤቱ እቴጌ ጣይቱን መግኸርቱ ናይ ሸዋ መኳንንቲን ስለዘኣበይዎ እዩ። ጣይቱ ብጡል ከዓ ንትግራይ ግዝኣት ኣኮይ /ደጊያት ውቤ ሃይለማርያም/ እዩ እናበለት ኣብ ኣደባባይን ኣብ ዓራትን ትዛረብ ከምዝነበረት ይገነር።

ዝኾነ ኾይኑ ሸርሒ ጣይቱ ብጡልን መኳንንቲ ሸዋን ዓብላላይ ኮይኑ ኣልውሃ ምላሽ ተጋሩ መረብ ምላሽ ኮይኑ ኩናት ዓድዋ ብዓብላላይነት ኢትዮጵያውያን ተዘዘሙ።

ብዙሓት መራሕቲ ትግራይ ኣብ ቅድሚ ሰራዊት ምኒሊክ ነቲ ኩናት ኣብ ምግራሕን ምስዓርን ሩኡይ ተራ ተፃወቱ። ከም በዓል ደገዝማቲ ተድላ ኣርኣያ /ወዲ ራስ ኣርኣያ ድምፁ) ኣብ ትሕቲ ኣሉላን ራእሲ መንገሻን ኮይኖም ነቲ ቁልፊ ናይ ጣልያን ዕርዲ ማርያም ሸዊቶ ኣብ ሓፂር ግዘ ሰራዊት ትግራይ መሪሖም ተቆፃፂርዎ ። እዚ ንኣዘዘቲ ጣልያን ኮነ። ንላዕላዎት ኣዘዘቲ ሰራዊት ሃፀይ ምኒሊክ ኣግረመሎም። መራሕቲ ተጋሩ ኣብ ሓፂር ግዘ ዳግመ ውዳብ ፈጢርዎም ኣንፃር ምኒሊክ ከገጥሙ ከም ዝኸለሉ ሓባሪ ምልክታት ኮነ ምኒሊክን ጣይቱን ድማ ኩሎም መራሕቲ ትግራይ ናብ ኣዲስ ኣበባ ከመፁን ሓውሲ ግዞት ክተሓዙን ገበሩ።

**2.4 ሸኩት ክልተ እንዳራእሲ**

ራእሲ መንገሻ ዮውሃንስ ትግራይ ደቡብ ፈታዊት ነይራቶም። ናብ ሸዋ ምስኩዳ ግን ቀጣን ትእዛዝ ተወሃቡቶም። ሓዳር ምስ ሓዳሽ መርዓት ክንዋስበካ ኢና ተበሃሉ። ዝፈትዋ ፍቕረኛ ኣላትኒ ክብሉ መልሲ ሃቡ። ኣይፋሉን ሕጊ ቤተ መንግስቲ ኣኸብር ተባሂሉ። እቴጌ ጣይቱ ንጻል ሓወን እማሆይ ከፈይ ወሌ ኣምርዐዮአም። ንምኳኑ እቴጌ ጣይቱ መን እዩን?

እቴጌ ጣይቱ ብጡል ሃይለማርያም ጻል ሓዎም ንደገዝማቲ ውቤ ሃይለማርያም እዩ። ደገዝማቶ ውቤ ሃይለማርያም ድማ ዝኣኢ ሰሜንን ትግራይን ዝነበረ ንትግራይን መረብ ምላሽን ዳግም ከይትስኡ መስካሕክሒ በደላት ዝፍፁም ዝነበረ ኣረመንያዊ መስፍን እዩ። ውቤ ተጋሩ ኣብ ስልጣን ኣቢሲንያ ሃናፃይ ተራኦም ክይፃወቱ ግዝኣት ኮይኖም እናባህረሩ ንዝንተኣለም ንኸነብሩን መንበረ ጎንደር ንኸደላድል ዓሊሙ ዝሰርሕ ዝነበረ መስፍን'ዩ። ጣይቱ ብጡል ሃ/ማርያም እውን እንዳኣኮኣ ኮይና ኣረመንያዊ ጥበባት ውቤ እናተምሃረት ዝዓበየት ጻል ሰሜን ጎንደርን እዩ። ጣይቱ ብጡል ካብ ናይ ዩጁ ወሎ /ኦርሞ/ እንዳራእሲ ዓሊ ካብ ጎጃም መሳፍንቲ ትውልዲኳ ዘለዎ እንተኾነት ኣተዓባብያኣን ህንፅታን ግና ናይ ጎንደርን እንዳ ውቤ ሃ/ማርያምን ሙልቂ እዩ። ጣይቱ ብጡል ውላድ ኣይነበራን። ብዙሓት ስብኡት ፈቲና ውላድ ዝኣበያ ሰበይቲ ነይራ። ንምንሊክ'ውን ናይ መጀመሪያ ሰበይቲ ኣይኮነትን። ፖለቲካዊ ክፍላት ኣብ ምእላም ግና ሓያል እዩ ነይራ። ንምኒሊክ ኣዕርያ ትጥምዝዞ ከምዝነበረት ሕዚ ዝፃሓፉ ዘለው ናይቲ ግዘ ሓበሬታታት የረድኡ።

ድሕሪ ምኒሊክ መንበረ መንግስቲ ካብ ሸዋ ናብ ጎንደር ክትመልስ ከምትኸእል ትኣምን ኔራ። ነዚ'ውን መንፅፍ ገና ምስ ምኒሊክ እናሃለወት ተደላድል ነይራ። ብፍላይ ትግራይን ተጋሩን ኣቐዲምኻ ኣብ ኢድኻ ጅሆ ምትሓዝ ነቲ ዳሕራይ ድሕሪ ሞት ምኒሊክ እትወስዶ ስጉምቲ ቅድመ ኩነት እዩ ነይሩ።

ምኒሊክ ዘይድሕን ሕማም ምስሓዞን ከቢድ ሕማም ምኻኑ ካብቶም ጣልያንን ጀርመን ሓካይምን ምስ ኣረጋገፀት ቀጥታ መንበረ ጎንደር ምትዕርራይ እያ ጀመራ። ነዚ ክሕግዝዎ ድማ ኣሕዋታን ጉጅለታታን ክትኣኻኸብ ጀመረት።

ልጅ እዮሱ- ኮይነግስ ብዙሕ ፀዓረት። ኣብ ዓፅራምት ንዝርከብ በዓልቤታ ምኒሊክ ኩታን ጋቢን ሸፊና ኣብ ቅድሚ መኻንንቲ ሸዋ "መን ይንገስ እዮም ዝበልዎ ንጉስ ነገሳት" እናበለት ብምሕታት ባዕላ "ራእሲ መኮነን" ድዮም ዝበሉዎ እወ ራእሲ መኮነን እናበለት ተጋውሕ ነበረት። ምኒሊክ ግና ወይ ሞይቱ ኣሎ። ወይከዓ ኣብ ፅሞማ እዩ ነይሩ። ራስ መኮነን ዝደለየትሉ ናይ ባዕላ ምኸንያት ነይሩዎ። ንኡሽተን ዕድመ ዝነበራ ጻል ሓዋ መርዓትኩም ትኹን ኢላ ሂባቶም ነይራ እዩ። ንሶም ግና ነታ ቆልዓ ከምንቡር ወሲዶም ምንም እንተይገበሩ ናብ ገዝኣ መሊሶምዎ እዮም።

እዚ ምዃን ምስክርና ድማ ንንግስቲ ዘውዲቲ ምኒሊክ ወዲ ሓዋ ክምርዐይዎ ፈቲና እያ። ኮይኑ ግና ወዲ ሓዋውን ምድቶም ኣብ ሳልስቲ ድማ ዘውዲቲ ዓሪፋ። እዚ ሕንቅል ሕንቅሊተይ ዝፈፀምዎ መኳንንቲ ሸዋ እዮም። እቲ ስርሒት ከመይ ኢሉ ከምዘተፈፀመ ዛጊድ'ውን ንፁር ኣይኮነን።

ንወዲ ሓዋ ጉጉሳ ወሌ ንዘውዲቲ ክምርዐ ዝገበረትሉ ተንኮል ዘውዲቲ ንወዲ ሃፀይ ዮሃንስ ኣርኣያ ስላሴ ተመርዕዎ ምንባራ ይዝከር። ከምፀለምቲ ዝኣምሰሉ ቦታታት ርስቲ ኣርኣያ ስላሴን ምምሕዳራዊ ግዝኣቱን እዮም ነይሮም። ኣርኣያ ስላሴ ምስምተውን ኣብ ትሕቲ ዘውዲቲ እዮም ፀኒሖም። ስለዚ ወዲ ሓዋ ጉጉሳ ወሌ እንተተመሪዕይዎ በኣ ኣቢሉ ወልቃይት ፀገደ ፣ ፀለምቲ ኣርማ ጭሆ ኩላ ናብ ዓዲ ወዲ ሓዋ ይኣቱ ኣሎ ማለት እዩ። ፍርቂ ትግራይን ተጋሩን ተመቐሎም ኣብ ትሕቲ ጎንደር ብምግባር ሕልሚ ኣኮኣ ደገዝማቲ ውቤ ሃይለማርያም ብምግባር ማእኸል ፖለቲካ ኢትዮጵያ ናብ ጎንደር ብቐሊሉ ዝመለሰሉ ባይታ ተመዓራሪ ኣለ ማለት እዩ።

ነዚ ሰራም ኣካይዳ ዘይጠዓሞም መኳንንቲ ሸዋ ድማ ንኢያሱ ኣንጊሶም ንራስ ደስታ ዳምጠው ኣብ ጎኑ ብምግባር ንጣይቱ ካብ ኣዲስ አበባ ቤተመንግስቲ ናብ እንጦጦ ሰጎጉዋ። ግን ድማ እቲ ትልማ ሓያል ስለዝነበረ ኮይነዓቂ ገልቢጦም ንባዕሉም ክጥቀሙሉ ጀመሩ። ወዲ መንገሻ ዮውሃንስ ወዲ እምሆይ ክፈይ ውሌን ዝኮኑ ራእሲ ስዩም መንገሻ ናይ ትግራይ ዝኣኑ ኮኑ። ንተጋሩ ምንም ዘይሕለቐ ረእሲ ስዩም ንራያ ቆሪዎም ንወዲ ሃይለስላሴ /ጃንሆይ/ ልኡል ኣሰፋ ወሰን ሃይለስላሴ ብገዝሚ ሃብዎ። ወዲ 14 ዓመት ኣሰፋ ወሰን ንጓል ራእሲ ስዩም ልእልቲ ወለተስራኤል /ጓል 26 ዓመት/ እዩ ክምርዐ ተገሩ።

ባዕሎም ራእሲ ስዩም መንገሻ'ውን ዝፍለግ ልዕሊ ሰለስተ ኣንሸቲ ነይረንኡም። ኩለን ድማ ተጋሩ ኣይነበሩን እዚ ድማ ኮነ ተባሂሉ ዝተገበረ እዩ ይብሃል። ወዲ ራእሲ ጉጉሳ ኣርኣያ ስላሴ ዝኮኑ ደጃዝማት ሃይለስላሴ ጉጉሳ'ውን ኮነ ተባሂሉ ጓል ጃንሆይ /ሃፀይ ሃይለስላሴ/ ክምርዐዩ ተገይሩ።

ስለዚ እዞም ክልተ ግልፂ "ተፈጥሯዊ" ወረስቲ ዓራት ምግባር ዘጠራጥሩ ዓሌት ዮውሃንስ ራብዓይ ነንርእሶም ክፍቆሩን መራሕቲ ትግራይ ንክከፋፈሉን ኮነ ተባሂሉ ተሰሪሕሉ እዩ። ክልቲኦም ራእስታት ድማ ምስ ዝኣኑ ደርቢ ኣምሓራ ክዋሰኑን ክልተ ልቢ ሓዞም ንትግራይን ተጋሩን ከይመርሑ ስሉብ መንነት ንክሕዙ ኮነ ተባሂሉ ተሰሪሕሉ እዩ። ናይዚ መርዛም መስርሕ ዋና ሃንዳሲት ድማ ኣፍቃሪት ናይ ጎንደር ዙፋን ዝኾነት እቴጌ ጣይቱ ብጡል እያ ነይራ።

እቴጌ ጣይቱ ብጡል ሕልሚ ኣኳኣ ደጃዝማች ውቤ ሃይለማርያም ንምፅጋንን ንምጥጣዕን ለይቲን ቀትሪን ፅዒራ እያ። ተጋሩ ኣብ ክልተ ክምቀሉ ኤርትራ መረብ ምላሽ ተባሂላ ክትሸየጥ ዓብይ ተራ ነይሩዋ። ተጋሩ ኣብ ጎንደር ፣ ወሎን ትግራይን ክበታተኑ ዋና ሃንዳሲት ንሳ ነይራ።

ኣብ ኢትዮጵያ ኣብ ዝተፈላለዩ ክፍለ ሃገራት ወይከዓ ዘባታት ዝተበታተኑ ተጋሩ ኣብ ወታሃደራዊ ትካላት ከይኣትው ከይመሃሩ ወዘተ ጣይቱ ኣበርቲዓ ተንቐሳቐሳ እያ።

እዚ ሸዋን ጎንደርን (ሊሂቃን ሸዋን ጎንደርን) ዝፈጠርዎ ሸኩት ክልተ እንዳራእሲ ኣብ ቀዳማይ ወያነ'ውን ናይ ባዕሉ ተራ ነይሮም እዩ። እቲ ሸኩት ናይ ክልቲኦም እንዳራእሲ ስድራ ኣብቲ ቃልሲ ቀዳማይ ወያነ ኣሉታዊ ተራ እናተገወተ ከምዝነበረ ታሪኽ ወያነ መዝጊቡዎ ሓሊፉ ኣሎ።

**2.5** ቀዳማይ ወያነን ተጋሩን

ቀዳማይ ወያነ መንነት ተጋሩ ዳግም ዝጠጠዑሉን ሓድነት ተጋሩ ተጠናኺሩ ኣንጻር ፀላእቱ ዝተልዓለሉ ከይዲ እዩ ነይሩ። ኣብ ቀዳማይ ወያነ ሓደሽቲ መራሕቲ ትግራይ ዝተፈጠርሉ መስርሕ ከምዝነበረ ይፍለጥ።

ኣብ ደቡብን ምብራቕ ትግራይ ብስፍሓት ዝተርኣዩ ምንቕስቓሳት ዓርሙኡ ንምስፋሕ ናብ ማእኸላይ ምዕራብ ትግራይ ምንቕስቓስ ጀሚሩ ከምዝነበረ ብዛዕባ እቲ ወያነ ዝተፅሓፉ ፅሑፋት ይሕብሩ። ዓርም ወያነ ካብ መረብ ምላሽ'ውን ንክሕውሶም ተደጋጋሚ ዝርርባት ከምዝነበረ እዞም ፅንዓታት የመላኹቱ።

ቀዳማይ ወያነ ምስ ህዝቢ ዓፋር ምስ ህዝቢ አገው' ውን ፅቡቅ ምርድዳኢትን ናይ ቃልሲ ምሕዝትን ከምዝነበሮ' ውን ይፍለጥ። እቲ ምሕዝት ብን በዓል ደገዝማቲ ስባጋድስ፣ራእሲ አርአያ ድምፁን ሃፀይ ዮሃንስን ዝተጀመረን እናተኣሳሰረን ዝመፀ ኮይኑ ብድሕሪ እዚ ተፈጠሮም ንዝነበሩ ነጻነት'ውን ዓቢሱ ዝቐፀለ ብሉፅ ምትእስሳር ህዝቢታት'ዩ ነይሩ።

ብዘበን ስባጋድስ ዝተገደደ ማንነት ተጋሩን ሓድነት ትግራይን ዋላ ኣብ ከይዲ እናነቀዘን እናተፈተነን ይምጻእምበር ብቐዳማይ ወያነ ናብ ዝለዓለ ደረጃ በጊሑ ኣብ ልዕሊ ፀላእቲ ስምብራት ምዕራፍ ጀመሩ።

ሸዋ ማእኸሉ ዝገበረ ብሄራዊን ደርባዊን ዕብላላ በይኑ ንወያነ ክስዕር ኣይከኣለን። ኣብ ትግራይ ሸይመዎም ዝነበሩ ወኪላት'ውን ከድሕንዎ ኣይከኣሉን። ሕዚ'ውን ንተጋሩ ንምፍልላይ "ከብዳማት" ካብ ተጋሩ ምሕባል ዝነበረን ዝተፈተነን እንተነበረ እንኳ ነቲ ማዕበል ወያነ ግና ክንድትዝድለ ክገዝዩ ኣይከኣሉን።

ስለዚ ነቲ ሃልሃልታ ወያነ ምስ ናይ ደገ ሓይሊ ኸይንኻ ምኹላፍ ተሓሰበ። መንግስቲ እንግሊዝ ብዝነበሮ ናይ ነፈርቲ ደብዳቤ ድማ ሰራዊት ቀዳማይ ወያነ ጥቅዓት በፅሖ። ሲቪል ነበርቲ እንደርታን፣ራያን መቐለን ድማ ብነፈርቲ ሃይደቦ ወረዶ። ህዝቢ ትግራይ ከም ቆፅሊ ብኣልማሚት ክረግፍ ተፈረደሉ።

ድሕሪ ስዕረት ቀዳማይ ወያነ'ውን እንተኾነ ዓቢይቲ መራሕቲ ትግራይ /ቀዳማይ ወያነ/ ብግዛትን ማእሰርቲን ክሳቐዩን ህዝቢ ትግራይ ድማ ንብሄራዊን ደርባዊን ዕብላላ ኣሜን ኢሉ ተንበርኺኹ ክግዛእ ትልሚ ወፀ። ብዝኣቲ ደርብታት ንብረት ተጋሩ ክዝመት ተገበረ።

እቲ ብውቤ ሃይለማርያም ዝተጀመረ ተጋሩ ኣድኺኻ ናይ ምግዛእ ትልሚ ሕዚውን ድሕሪ ስዕረት ቀዳማይ ወያነ ተደገመ።

ሓደሽቲ መራሕቲ ሕዚውን ከይፈርዩ ሊሂቃን ሸዋ እቲ እቴጌ ጣይቱ ዝሓንፀፀቶ ሰራም ትልሚ ምትግባር ቀፀለሉ። ብመሰረት እዚ ድማ ወዲ ልኡል ራእሲ ስዩም ዝኾነ ልኡል ራስ መንገሻ ስዩም ንጻል ጃንሆይ ክዋሰቡ ተገበረ። ናይ ትግራይ መመሓዳደሪ ድማ ኮኑ። እዚ ከምዚ ኮይኑ እናሃለወ ቀዳማይ ወያነ ተደጊሉ ፀንሑ ኣብ 1960ታት ናብ ካልኣይ ወያነ ተሰጋገረ።

**2.6 ህ.ወ.ሓ.ትን ህዝቢ ትግራይን**

ካብ 1967 - 83 ዓ/ም ህዝቢ ትግራይ ብዝተፈላለየ መንገዲ ንዲሞክራሲያዊ ብሄራዊ መሰላቱን ተቐሊሱ እዩ። ካብ ወልቃይት ፀገደ ጀሚሩ ክሳብ ራያ ብሓድነት ኣንጻር ጨቆንቱ ተላዒሉ። ንዝኣቲ ደርብታት እውን ዘዩዳግም መልእኽቲ ኣመሓላሊፉ።

ካብ መጀመርታታት 1960 ዓ/ም ጀሚሩ ዝተፈላለዩ ንቅሓቶም ቁሩብ ክብ ዝበለ ክፋላት ሕብረተሰብ ሕቡእ ናይ ፖለቲካ ውዳቤታት ክፈጥሩን ክናደዩን ጀመሩ። ዝተፈላለዩ ብንቕሓት ውንጥሕ ዝበሉን ብሄራዊን ሃገራዊን ስሚዒታት ዝነበሮም ተጋሩ እውን ኣናፊጦም ከተኣኻኸቡ ጀመሩ።

ብ1967 ዓ/ም ሙሁራንን ገለ ፖለቲካዊ ንቕሓቶም ክብ ዝበሉ ተጋሩን ብሓባር ናይ ፖለቲካ ፓርቲ ኣስኳላት ከጣይኹ ጀመሩ። ማሕበር ፖለቲካ ተጋሩ እውን ኣጣይኹ። ማሕበር ፖለቲካ ተጋሩ ዳሕራይ ንግንባር ገድሊ ሓርነት ትግራይ /ግዛታት/ ዝፈጠረ ፖለቲካዊ ውዳቤ ተጋሩ ነበረ። ብ1967 ዓ/ም ግዛታት ብዕሊ ተጣይኹ ናይ ዕጥቃዊ ቃልሲ ምንቅስቃሳት ፈተናታት እናገበረ መፀ። ብ1968 ዓ/ም መጀመርታታት ድማ ኣብ ምብራቕ ትግራይ ምንቅስቃስ ጀመረ።

እዚ ከምዚ እናሃለወ ካብ ናይ ኣዲስ ኣበባ ዩኒቨርስቲ ናይ ተምሃሮ ምንቅስቃስ ኣብ ትግራይ ካብ ዝነበረ ውዑይ ህዝባዊ ምንቅስቃሳትን ማሕበር ገሰገሰቲ ብሄረ ትግራይ /ማገብት/ ዝብልናይ ተጋሩ ፖለቲካ ውዳቤ ተፈጠረ። ማገብት ድማ ንህወሓት ጥጅእ ኮነ።

ህወሓት ካብ 1967 ዓ/ም ጀመሩ ንህዝቢ ትግራይ መሪሑ እናተቐለሰ ዝመፀ ውድብ እዩ። ህወሓትን ህዝቢ ትግራይን ንዓሰርተ ሸውዓተ ዓመታት መሪር ተጋድሎ ጌሮም እዮም። ኣብ ኣፍሪካ ተወዳዳሪይ በዝሓ ሰራዊት ዘይነበሮ ስርዓት ደርጊ ተቐሊሶም ስዲሮም እዮም።

ህዝቢ ትግራይ ኣብ ዝሓለፈ ናይ ዓሰርተ ሸውዓተ ዓመት ናይ ዕጥቂ ቃልሲ ብዙሕ ናይ ህይወት ፣ ንብረት ፣ ኣካልን መስዋእትነት ከፊሉ እዩ።

ነቲ ገፊሕ ሰራዊት ደርግ ንምድምሳሰ ኣብ ጎኒ መሪሕ ውድብ ህወሓት ብምስላፍ ንኢትዮጵያውያን ኮነ ንመላእ ህዝቢ ዓለም ዘሓብን ናይ ቃልሲ ተሞክሮ ኣሕሊፉ እዩ።

ካብ 1967 -83 ዓ/ም ኣብ ዝነበረ ናይ ዕጥቂ ቃልሲ ዓመታት ህዝቢ ትግራይ ልዕሊ ስድሳ ሺሕ መናእሰይ ደቂ መስዋእትነት ከፊሎም እዮም። ልዕሊ ክልተ ሚኢቲ ሺሕ ተጋሩ ድማ ከቢድ ናይ ኣካል ማህሰይቲ በዊሕዎም እዩ። ልዕሊ ክልተ ሚኢቲ ሺሕ ድማ ቀሊልን ማእኸላይን ማህሰይቲ በዊሕዎ ከምዝኸለል ይግመት። ኣብ ትግራይ ዝነበሩ ኩለን መሰረተ ልምዓታት ድማ በቲ ኩናት ሙሉእ ብሙሉእ ዓንዮን እዩን።

ብሰንኪ እቲ ቃልሲ ብዓሰርተ ኣሽሓት ዝቆፀሩ ተጋሩ ኣብ ቤት ማእሰርቲ ደርጊ ፋሰሽታዊ ግፍዒታት በዊሕዎም እዩ። ገሊኦም ተረሺኖም እዮም ገሊም ድማ ናይ ኣካልን ስነ-እምሮን ፀገማት በዊሕዎም እዩ። ናይዞም ኣብ ቤት ማእሰርቲ ደርጊ ተዳጊኖም ዝቐጥቀጡ ዝነበሩ ተጋሩ ስድራ ቤት እውን ተመሳሳሊ ናይ ስነ-እምሮ ኢኮኖሚያዊ ማህሰይቲ ከምዝበፀሐም ይፍለጥ። ተጋሩ ምስ ካልኣት ውፅዓት ኢትዮጵያውያን እሕዋቶም ብሓባር ብምኻን እውን ኣብ ማእኸላይ ደቡብን ኢትዮጵያ ዘኹርዕ ናይ ጀግንነት ታሪክ ሰራሖም ሓሊፎም እዮም።

ህወሓትን ህዝቢ ትግራይን ንኻልኣት ዲሞክራሲያውያን ውድባትን ንፍትሒን ዲሞክራሲን ንሰብአዊ መሰላት ዝተቐለሰ ህዝብታት ኢትዮጵያ ዓቕሞም ዝፈቐደሎም ናይ ኢኮኖሚ ይኹን ናይ ምኽሪን ሞራልን ደገፋትን ሂሮም እዮም።

ኣብ ኤርትራ ከይዶም ንፍትሒን ንፍፅነትን ይቃለስ ንዝነበረ ህዝቢ ኤርትራ ሓዝም ኣወፍሮም እዮም። ናይ ህይወት መስዋእትነት ከፊሎም ብዙሓት'ውን ኣካሎም ስኢኖም እዮም።

ተጋሩ ልዕሊ ኩሉ ህዝቢ ኢትዮጵያ ንሕና መስዋእቲ ስለዝኸፈልና ሕልፊ ይግበኣና እዩ ኣይበሉን። እኳደኣስ ኩሎም ብሄራትን ብሄረሰባትን ህዝብታትን ኢትዮጵያ ብምዕረ ዝነበሩላ ፊደራላዊት ዲሞክራሲያዊት ኢትዮጵያ ንምህናፅ ብውነ ተንቐሳቂሶም እዮም። ናይ ቃልሲ ተሞክሮኦም ኣብነት ብምግባር ንኻልኣት ውፅዓት ህዝቢታት ኢትዮጵያ ኣመሓላሊፎም እዮም። ብመሰረት እዚ ድማ ምስ ካልኣት ኢትዮጵያውያን ኣሕዋቶም ብምኻን ዲሞክራሲያዊ ዝኾን ናይ ህዝብታት ልዕልናን ዘረጋግፀ ሕገ መንግስቲ ኣርቂቆም ኣፅዲቆም እዮም።

ኣብ ምሽጥራት ዓወታትን ህዝቢ ትግራይ ህወሓትን ገለገለ ሰባት ሓልሓሊፎም ምድንጋራት የራሱዮ እዮም። ህወሓትን ህዝቢ ትግራይን ከም በኣጋጣሚ ዝተዓወቱ ጌሮም ዝወስዱ ሰባት'ውን ኣይሰኣኑን። ናይ ህወሓት ምንቕስቓስ ድማ ከም ናይ ውሑዳት ተምሃሮ ወለንታን ኣጋጣሚን ጌሮም ዝቆፀሩ'ውን ኣይሰኣኑን። ነቶም ንህወሓት ዝመሰረቱ መናእሰይ እውን ከም ፉሉያት ሰባት ጌሮም ናብ ምቁፃር ይኹዱ።

ዝበዝሕ ተምሃራይ በቢወለንትኡ ኣብ ዝተፈላለዩ ከባቢ ዝተፈላለዩ ፖለቲካዊ መማረቂታት ሓዘ ተወዲቡ። ዕጥቃዊ ቃልሲ'ውን ጀመሩ። ግና ብዙሕ ከይሰጎመ ወዲቆ። መብዛሕቲኦም ፖለቲካ ውደባታት ዝወደቁሉን ህወሓት ዝዕወተሉን ምሽጥር እንታይ እዩ?

ህወሓት ምስ ብዙሓት ፖለቲካዊ ውድባት ስምረትን ስምምዕነትን ንክፈጥር ፅዒሩ። ግና መብዛሕቲኦም ነዚ ውድብ ይንዕቑዎን ብረት የልዕልሉን ነይሮም። ዓርሱ ንምክልኻል ብዝወሰደም ስጉምቲ ግና ንኹሎም ስዲሮም። እንተዘይተንኮይዎ ዘይትንኮይ ውሽጣውሽጢ ከጥፍእዎ ንዝፅዕሩ ኣደብ ደኣግበሩ እናበሎምን እናለመኖምን ንዘይቐበልዎ ውድባት ግና ስምም እዩ። ንህወሓት ንምጥፍእ ሃቂቲ በትሪ ህወሓት ከይጠዓመን የሻል ከይበለ ዝተረፈ ውድብ ዳርጋ የለን።

ስለምንታይ እዩ ህወሓት ንዘም ዝፍቲ ዝመስሉ ዝነበሩ ውድባት ኣብ ዝሓፀረ ዝስዓሮም? እንታይ እዩ እቲ ምሽጥሩ ናይ ገለገሊኦም ውድባት መራሕቲ ሓደ ግዙ ተርኢዮም ዝጠፍኡ እዮም። ናይ ህወሓት መራሕቲ ግና ኣብ ክንዲ ምጥፋእ

በቢጻሕቱ እናሰሰኑ ይመጡ። ብፍላይ ብገረብ ደረጃን ብዓዲ (አገዶ) ደረጃንህዝቢከለዓዕሉን ከዋፍሩን ዝኸለሉ መራሕቲ ፀገም የብሎምን ህዝቢ ትግራይን ህወሓትን እንታይ እዩ እቲ ምሽጥሩ።

ዝተፈላለዩ ፀላእቲ ንህዝቢ ትግራይን ንህወሓት ንምፍልላይ ለይቲን ቀትሪን ዲሕ ኢሎም እዮም። ክብሉ'ውን እዮም። ካብ ካልኦት ህዝቢታት ኢትዮጵያ ንላዕሊ ኣብ ልዕሊ ህዝቢ ትግራይ ለይትን ቀትሪን ደረባረቡ። ናይ ህዝቢ ትግራይ ሓድነት ንምልሕላሕ ይፅዕሩ። ንህዝቢ ትግራይ ናብ ዘይኮነ መንገዲ ክደፍእዎ ላሕ ይብሉ። ስለምንታይ?

ህወሓት ታሪክ ህዝቢ ትግራይ /ኢትዮጵያ/ ብዕምቆት መርሚሩን መዘኑን ዝተቐለሰ ውድብ እዩ። ዕላማታቱ ኣብ ባዶ ልማም ዝተዘርኡ ኣይነበሩን። ምስ ጭቡጥ ኩነታትን ባህሊን እቲ ህዝቢ ክዛመዱ እዮም ተጌሮም። ዕላማታት ህወሓት ንህዝቢ ትግራይ ጓኖት ኣይነበሩን ። ህወሓት ኣብ ገጠራት ትግራይ ሱር ቦቆስ ናይ መሬት ትሕዝቶ ለውጢ ብምግባር ነቲ ገባር ወዲቡ ናይ ስልጣን በዓል ዋና ንክኸውን ብምግባር ናይ ብሄር ሕቶ ምስቲ ናይቲ ገባር ናይ መሬትን ናይ ስልጣንን ሕቶታት ኣዛሚዱን ኣተኣሳሰሩን ክመልስ ስለዝፈተነን ስለዝተንቐሳቐሰን ተቐባልነት ረኺቡ ተዓዊቱ።

ኣብ ርእሲ እዚ ከምዚ ዝኣምሰሰ ንፁር ፖለቲካዊ መስመራትን ኣመራርሓን ድማ ህወሓት ሓደ ዓብይ ዕድል ነይርዎ። ናይ ቃልሲ ፅንዓት ባህሊ ህዝቢ ትግራይን ነቶም ዕላማታት ህወሓት ክግውዱን ሱር ክሰዱን ጌርዎም። እቲ ውድብ በቢግዚኡ ዕላማታቱ እናማሓየሽን እናጎልበተን ንክኸይድ ባህሊ ተጋሩ ናይ ባዕሉ ሃናጻይ ተራ ተጻዊቱ።

ሎሚ ሎሚ ዕላማታት ህወሓት ዳርጋ ናይ መብዛሕቲኡ ትግራዊ እዮም። መብዛሕቲኡ ትግራዊ ካብ ህወሓት ንምፍላይ መፀገሚ እዩ። ኣብ ቀጻላይ ውዑይ ምንቕስቓሳት እናተገበረን እቲ ህዝቢ ኣብ ዙርያ መደባት ህወሓት ዝያዳ እናኣተወን ንጡፍ ተሳትፎ እናረኣየ እንትመፅእ ድማ እቲ ምቕርራብ ዝያዳ እናጎልህን እናተጠናኸረን ክመፅእ እዩ።

ፀላእቲ ህዝቢ ትግራይ እዚ ሓቂ እዚ ናበይ ከምዘምርሕ ይፈልጥዎ እዮም። ህዝቢ ትግራይ ብሓድነቱ እንተፀጎዑ ከም ህወሓት ዘኣምሰሰ ውድብ እንተረኺቡ ዝኾነ ዓይነት መግብብ እውን እንተተፈጠረ ከምዘይሰዓር ይፈልጡ እዮም። ስለዚ ክንድዝክኣል ህዝቢ ትግራይ ሓድነት ክይህልዎ እንትፅዕሩ ይረኣዩ። ክንዲ ዝክኣል ህወሓትን ህዝቢ ትግራይን ንምፍልላይ ይፅዕሩ።

ባህሊን ቀንዲ ክብርታትን ህዝቢ ትግራይ ኣብ ሓደ እዋን ብሓደ ጉጅለ ወይ ከዓ ሓይሊ ክሃሱ ኣይኸእሉን። እዞም ክብርታት እዚእም ብህወሓት ጥራሕ ዝመጡ ኣይኮኑን። ናይ ዘበናት ናይ ወለዶ ጻዕሪ መስዋእትነት ፈተነታትን ብድሆታትን ድምር ውፅኢት እዮም።

ክሳብ ሕዚ ንክብሪታት ህዝቢ ትግራይ ኣዝዩ ዘለለዮም ብዙሕ ወገን ኣይኮነን። ህወሓት ግና ብዝተወሰነ መልክዑ እውን እንተኾነ እናለለዮም እዩ። ምልላይ ጥራይ ይይኮነስ ምስ መስመራቱን መደባቱን ኣዛሚዱ'ውን ይትግብርም ኣሎ። ከምኡ ብምግባር እውን ዕላማታቱ ኣብ ደም መብዛሕቲኡ ትግራዊ ይኣቱን ይወሃሃድን ኣሎ። ዝያዳ ነቶም ክብርታት ኣላሊዩ እንተተጠቐሙሎምን ኣብ ንጡፍ ማሕበራዊ ልምዳታዊ ንቕናቕ እንተኣእትዮምን ድማ ህወሓትን ህዝቢ ትግራይን ዝፈላሊ ሓይሊ ፈጂሙ ኣይህልውን። ህወሓትን ህዝቢ ትግራይን ሓደሽቲ ንዓለም ዘስደምሙ ታሪኻት እናሰርሑ ክቕፅሉ እዮም።

ባህልን ክብርታትን ተጋሩ "ኩሎም ተጋሩ ኣብ ዝሃለዩ ሃልዮም ኣሕዋት እዮም። መዋስብቲ'ውን እዮም። ኣብ ተጋሩ ኣፈላላይ የለን። ኣይኮነን ብቐሽትን ብወረዳታትን ብኸባቢን ብሃገር'ውን ተጋሩ ኣይፈላለዩን። ተጋሩ - ተጋሩ እዮም" እዩ ዝብል ቦቃ። ስለዚህ ነዚ መሰረታዊ ክብሪ ናይ ውላድና ሒዝና ንፁር መስመር ህወሓት እንተሓዘነና ድማ እቲ ናይ ህዝቢ ትግራይን ናይ ህወሓትን ጥምረት ዝያዳ ስጡም ይኸውን።

ኩሎ ግዘ ተጋሩ ፈለማ ውሽጥናን ጓዳናን ክንርኢ ይግባእ ሰንሳትና ምፍልላይን ምጥቕቕዕን ዘይሩ ዘይሩ ንዓና ከምዝጎድኣና ታሪኽና ይሕብር። ስለዚ በቢግዚኡ ውሽጥና እናፈተሸና ሓድነትና ክነጠናኸር ይግባእ። ቀደልና ናይ ደገ ኩነታትና እውን ንርኢ። ንዕኡ'ውን ከም ኣመፀእኡ ንምክቶ። ካብ ሕሉፍ ታሪኽና እንታይ ንምሃር

ኣብ ናይ ሕሉፍ 200 (ክልተ ሚኢቲ) ዓመታት ታሪኽና እንታይ ንምሃር ዝብል ሓሳብ ምልዓሉ ግቡእ እዩ። ፅግያት ብሄራዊ መንነት ተጋሩን ትግራይን ኣብ ክይዲ ብዙሓት ዓባይቲ ጥንካረታት ነይረምዎ እዮም። ብኡ ልክዕ ድማ ፀገማት እናተፈጠሩ ከምዘመጡ ምርኣይ ይከኣል። ብፍላይ እቶም ፀገማት ኣብ መሪሒነትን መራሕቲ ብሄራዊ መንነት ተጋሩ ዝነበረ

ከምዝኾነ ልዕል ክንብል ሪኢናዮም አለና። ጥቕልል ኢሉ እንትርአ ድማ ካብ ታሪኽና እዞም ዝሰዕቡ ነጥብታት መዚዝካ ምርኣይ ንናይ ሎሚ መንገዲና ረብሓ ስለዘለዎ ምልዓሉ አገዳሲ እዩ።

እቲ ካብ ታሪኽና ብቀዳምነት እንሪኦ ነጥቢ ተጋሩን ትግራይን ማእኸልና ትግራይ ገይርና ንሰራሕ ዝብል ዕላማ ሒዝና እንትንብገስ ከባቢና ጠንካራ ይኾን። ሰላም ይረጋገፅ ፍትሒ ይመፅእ። ኣኸዛ ይመልእ። ናይ ዘመነ ደጊያት ስባጋድስ ትግራይ መርኣያ ናይዚ ሓቂ እዩ። ናይ ሎሚ ናይ ህወሓት ማለት'ውን ዝሓለፉ ክልተ ዓመታት ምቕሰቓስ'ውን ነዚ ታሪካ ጉዕዞ ፅግያትን ምዕባል ብሄራዊ መንነት ተጋሩን ትግራይን ብዉስን መልክዑ'ውን እንተኾነ ንምኽታል ዝፈተነ ይመስል።

ማእኸል ምንቕስቓስና ካብ ትግራይን ተጋሩን ወፃኢ ክንገብር እንተለናን ንትግራይ እናረሳዕና ናብ ናይ ካልኣት ህዝብታት ጉዳያትን ጣጣታትን ክንሕለቕ እንትንፍትን ሳዕቤኑ ዉድቕት ምንባሩ ታሪኽና ብዝግባእ ኣርእዩና ሓሊፉ እዩ።

እቲ ካልኣይ ትምህርቲ ክንወስደሉ ዝግባእ ጉዳይ ኣብ መሪሒነት ተጋሩ ዘሎ ኣካይዳ እዩ። ብዓል ስባጋድስ፣ራእሲ ኣርኣያ ድምፁ ኣብ ቐዳማይ ወያነ ዝነበረ ኣካይዳ ክሳብ ዉድቀት ደርጊ ኣብዝነበረ ናይ ህወሓት ጉዕዞ'ውን እንተኾነ ናብ መሪሒነት ዝመፅእ መራሒ ብተግባር ዝተፈተነን (merit based) ብዝምድናን ብኸባቢነትን ወዘተ ዝተመዘዘ ስለ ዘይነበረ ብተጋሩን ትግራይን ቕቡልነት ነይርዎ እዩ። ዉፅኢታዊ'ውን ነይሩ። ካብዛ መስመር ምልመላ መሪሒነት ሸተት እንትንብል ድማ ፀገማት እናተፈጠሩ ይመፁ። ናይ ሃፀይ ዮዉሃንስ ናይ መወዳእታ ናይ ንግስና ጊዚያት ናይ ህወሓት ዝሓለፈ ሕዚ'ውን ዝርኣ ዘሎን ብተግባር ዘይተፈተኑ ሰባት ናብስልጣን ምምፃእ መዘዙ ዓብይ ምጂኑ ብኣጋኡ ክነስተባህሎን ክንእርምን ይግባእ።

ምስዚ ብዝተተሓዘ መሓዞት ተጋሩ ኣብ ምልላይን ኣብ ምፍጣርን ልዑል ጥንቃቄ ምግባር ከድሊ እዩ። ስለምንታይሲ ብስኽፍታ ነቶም ኣብጥቓና ንነዊሕ እዋን ኸፉኡን ፅቡቕን እናተቐደሱ ዝመፁ እናደርበና ንግዚኡ ሆይሆይ ዝበለልና እናሓቕፍና ምኻድ ክንድምንታይ ከምዝጎድእ ክፍለጥ ይግባእ። ህወሓት ዝሓለፉ 27 ዓመታት ብግቡእ ዝተምሃረሎም ኣይመስልን ሕዝ'ውን ዝፈጥሮ ሻራዉነት ናይ መትከል ጥራሕ ዘይኮነስ ብተግባር'ውን ዝተመስከረሎምን ዘየዳግሙ ዉልቀሰባትን ዉዳቦታትን ክኾን ይግባእ። እንተዘየለ 4.9 ፖለቲካ መወዳእትኡ ፉዓ ዓብሊሉ ፍረ ኣልቦ ስርናይን ሓሰርን ጥራሕ ምጂኑ ምግንዛብ ከድሊ እዩ።